

## การเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์และความหมายของคำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัย

เอกพล ดวงศรี<sup>1</sup>

(Received: February 13, 2018; Revised: April 30, 2018; Accepted: April 22, 2019)

### บทคัดย่อ

พระสงฆ์เป็นผู้ที่มีบทบาทและสถานภาพพิเศษในสังคมไทยมาตั้งแต่โบราณ จึงมีคำที่ใช้อ้างอิงเป็นพิเศษ บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์และความหมายของคำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยเปรียบเทียบกับปัจจุบัน ศึกษาและเก็บข้อมูลจากจารึกภาษาไทยสมัยสุโขทัยซึ่งตีพิมพ์เผยแพร่เป็นหนังสือหรือเผยแพร่ทางเว็บไซต์แล้ว จำนวน 41 หลัก โดยใช้กรอบแนวคิดคำอ้างอิงในภาษาไทย และแนวคิดการเปลี่ยนแปลงของภาษา ผลการวิจัยพบว่า คำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยในจารึกสุโขทัยปรากฏใช้ทั้งสิ้น 74 คำ ครอบคลุมถ้อยคำหรือรูปภาษาที่หลากหลาย เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบัน คำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยมีการเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์ คือ การสูญเสียศัพท์แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) สูญเสียศัพท์โดยสิ้นเชิง และ 2) สูญเสียศัพท์บางส่วน ได้แก่ 2.1) สูญเสียศัพท์ในบริบทพระสงฆ์ แต่ยังปรากฏใช้ในบริบททั่วไป 2.2) สูญเสียศัพท์ในภาษาไทยกรุงเทพฯ แต่ยังปรากฏใช้ในภาษาถิ่น และ 2.3) สูญเสียศัพท์ในบริบททั่วไป แต่ยังปรากฏใช้ในบริบทเฉพาะ การเปลี่ยนแปลงด้านความหมาย พบว่า คำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยมีการเปลี่ยนแปลงความหมาย 5 ลักษณะ ได้แก่ 1) ความหมายแคบเข้า 2) ความหมายกว้างออก 3) ความหมายย้ายที่ 4) ความหมายดีขึ้น และ 5) ความหมายเลวลง

**คำสำคัญ:** คำอ้างอิงพระสงฆ์ไทย จารึกสมัยสุโขทัย นิรุกติศาสตร์ การเปลี่ยนแปลงของภาษา

<sup>1</sup> นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Email: eakkapon\_3@hotmail.com

## Lexical and Semantic Change of Reference Terms for Buddhist Thai Monks in the Sukhothai Period

*Ekapon Duangsri<sup>2</sup>*

### Abstract

The Fact that Buddhist monks have had special roles and status in Thai society results in particular reference terms for the monks. This research paper studies lexical and semantic changes of reference terms for Thai Buddhist monks in the Sukhothai period in comparison to the present. It studies and collects data from the 41 Sukhothai inscriptions available in published books and online using reference term and language change as key conceptual frameworks.

The research finds 74 reference terms for Thai Buddhist monks in the Sukhothai inscriptions covering various words and lexical units. Comparing to the present-day terms, the reference terms in the Sukhothai period show 2 categories of lexical loss, namely 1) complete lexical loss and 2) partial lexical loss. The partial lexical loss is further divided into 3 subgroups, namely 2.1) lexical loss in religious context but present in general context, 2.2) lexical loss in standard Thai but present in dialects and 2.3) lexical loss in general context but present in specific context. As for semantic changes, the research finds 5 changes, namely 1) restriction of meaning, 2) extension of meaning, 3) meaning shift, 4) ameliorative change and 5) pejorative change

**Keywords:** Reference Terms for Buddhist Thai Monks, Sukhothai Inscriptions, Etymology, Language change

---

<sup>2</sup> Graduate student, Department of Thai, Faculty of Arts, Chulalongkorn University.  
Email: eakkapon\_3@hotmail.com

## บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทยมาตั้งแต่ครั้งโบราณกาล ปรากฏหลักฐานในจารึก สมัยสุโขทัยที่ถุกค้นพบล้วนมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา เช่น การก่อสร้างวัด ถาวรวัตถุ ในจารึกวัดศรีชุม จารึกวัดเขากบ ฯลฯ การกัลปนาในจารึกวัดสรศักดิ์ จารึกวัดช้างล้อม ฯลฯ การสร้างพระพุทธรูปในจารึกวัดพระยืน จารึกฐานพระพุทธรูปนายทิตไส ฯลฯ การออกบวชในจารึกวัดป่ามะม่วง จารึกลานทองสมเด็จพะมหาเถรจุฬามณี เป็นต้น เรื่องราวทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในจารึกต่างๆ ที่กล่าวมานี้นำสังเกตว่ามีความเกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ไม่น้อย จึงพบหลักฐานการใช้คำอ้างถึงพระสงฆ์ครั้งแรกตั้งแต่ พ.ศ. 1835 ในจารึกพ่อขุนรามคำแหง และปรากฏหลักฐานในจารึกต่างๆ โดยใช้รูปภาษาดังต่อไปนี้

- (1) “วันเดือนเต็ม เดือนข้างแปดวัน ฝูงปู่ครู เสร มหาเถร ขึ้นนั่งเหนือชานหินสุทธธรรม  
แก่อุบาลก ฝูงท่วยจำศีล”

(จารึกพ่อขุนรามคำแหง ด้านที่ 3 บรรทัดที่ 13-16)

- (2) “คักราช 1283 ปีฉลู จึงให้ไปอัญเชิญมหาสามีสังฆราช มีศีลาจารและรู้  
พระปิฎกไตร \_\_\_<sup>3</sup>นักฝูง

มหาสามี อันอยู่ใน \_\_\_ ลังกาทวีป อันมีศีลาจาร”

(จารึกวัดป่ามะม่วง (ภาษาไทย) หลักที่ 1 ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 19-23)

จะสังเกตเห็นว่า คำหรือกลุ่มคำที่นำมาอ้างถึงพระสงฆ์มีรูปภาษาที่หลากหลายและแตกต่างกันใช้อ้างถึงบุคคลเดียวกัน คือ พระสงฆ์ ซึ่งอาจเป็นคำบุรุษสรรพนาม หรือเป็นคำชนิดอื่นที่ทำหน้าที่อย่างคำบุรุษสรรพนาม เช่น คำนามสามัญ คำบอกตำแหน่ง คำบอกสมณศักดิ์ ฯลฯ ก็ได้ เพื่อให้ครอบคลุมคำในลักษณะต่างๆ เหล่านี้ที่จะศึกษา ในงานวิจัยนี้จึงนิยามคำเหล่านี้ว่า “คำอ้างถึงพระสงฆ์” (Reference term of monks)<sup>4</sup>

<sup>3</sup> เครื่องหมาย \_ หมายถึง คำจารึกลบเลือนจนอ่านไม่ได้ หรือขาดหายไป

<sup>4</sup> คำอ้างถึงพระสงฆ์” (Reference term of monks) หมายถึง คำหรือกลุ่มคำที่ใช้อ้างถึง หรือกล่าวถึงผู้ที่เป็นพระสงฆ์ในเรื่องราวต่างๆ ซึ่งอาจปรากฏในรูปคำบุรุษสรรพนาม คำนำหน้าชื่อ หรือคำนามต่างๆ ที่ทำ

นอกจากความหลากหลายของคำที่นำมาใช้อ้างถึงพระสงฆ์ในสมัยสุโขทัยแล้ว ความน่าสนใจอีกประการหนึ่ง คือ คำอ้างถึงพระสงฆ์ในสมัยสุโขทัยมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านคำศัพท์และความหมายเมื่อเปรียบเทียบกับคำในปัจจุบัน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

- (3) “เบื้องตะวันโอบเมืองสุโขทัยนี้ มีพีหาร มีปุครู มีทะเลหลวง มีป่าหมากป่าพลู มีไทรมีนา มีถิ่นถ่าน”

(สท.1 จารึกพ่อขุนรามคำแหง ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 33-34)

จากตัวอย่างที่ (3) คำว่า “ปุครู” เป็นคำบอกสมณศักดิ์ ตำแหน่งสังฆนายกทรงลงมาจากสังฆราช มีที่มาจากยศของพรหมณ์ (Prince Tisavarakumarn, 1923, p.10) เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบัน คำว่า “ปุครู” เป็นคำที่ปรากฏใช้เฉพาะสมัยสุโขทัยเท่านั้น แต่ไม่ปรากฏใช้ในปัจจุบัน ศัพท์คำนี้จึงสูญไปจากภาษาแล้ว

- (4) “ด้วยปุพระยาและฝูงนักปราชญ์ทั้งหลายมีต้นว่านายสวรปรัชญาและบาทธรรมไตรโลก หนรามาตยไชรั ขุนสุคนธรสราขมนตรินายเพ็ญมยุรราชคาสน์ เบื้องสงฆ์ทั้งหลายหนคามวาสี อันมีประธานคือสังฆราชญาณรุจิมหาเถร”

(สท. 8 จารึกวัดป่าแดง แผ่นที่ 3 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 9-13)

ตัวอย่างที่ (4) คำว่า “สังฆราช” เป็นคำบอกตำแหน่งของสมเด็จพระสังฆราช ปัจจุบันยังปรากฏใช้อยู่ หากพิจารณาการเปลี่ยนแปลงทางความหมาย พบว่า พระสังฆราชในสมัยสุโขทัยหมายถึง พระสังฆราชหลายพระองค์ ส่วนในปัจจุบัน หมายถึง พระสังฆราชเพียงพระองค์เดียวเท่านั้น เป็น “สกลมหาสังฆปริณายก” คือ ประมุขของพระสงฆ์ทั่วทั้งมณฑล และไม่มีสังฆราชพระองค์อื่น จึงมีความหมายแคบเข้า จะเห็นว่าคำอ้างถึงพระสงฆ์นั้น บางคำมีใช้เฉพาะ

---

หน้าที่อย่างคำบุรุษสรรพนาม เช่น คำบอกตำแหน่ง คำบอกสมณศักดิ์ เป็นต้น แต่ไม่รวมถึง ชื่อและราชทินนาม นามวิสามัญ (วิสามานยนาม) การละ ซึ่งหมายถึงการไม่ปรากฏรูปภาษา (๐) หรือเรียกว่า “สรรพนามที่ไม่ปรากฏรูป” (zero pronouns)

ในสมัยสุโขทัยเท่านั้น แต่ไม่พบใช้ในปัจจุบันหรือเกิดการสูญศัพท์ หรือบางคำในสมัยสุโขทัยกับปัจจุบันปรากฏใช้คำเดียวกันแต่ความหมายเปลี่ยนไป จึงเป็นเรื่องที่น่าศึกษา

จากการศึกษางานวิจัยที่ผ่านมา พบว่าแม้จะมีการศึกษาคำอ้อถึงเป็นจำนวนมาก แต่ก็ยังไม่มีการศึกษาคำอ้อถึงที่เป็นคำอ้อถึงพระสงฆ์อย่างครอบคลุมและลึกซึ้งมาก่อน นอกจากนี้ การศึกษาคำอ้อถึงส่วนใหญ่เป็นการศึกษากลุ่มข้อมูลภาษาปัจจุบันมากกว่ากลุ่มข้อมูลภาษาข้ามสมัย และงานวิจัยส่วนใหญ่ต่างก็ใช้แนวความคิดภาษาศาสตร์สังคมเป็นกรอบในการวิเคราะห์ แต่งานวิจัยนี้จะเปลี่ยนไปใช้วิธีการศึกษาภาษาเชิงประวัติและนิรุกติศาสตร์ซึ่งจะทำให้เห็นลักษณะการเปลี่ยนแปลงของคำอ้อถึงพระสงฆ์ในแง่ข้ามสมัยอย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าจะมีผู้ศึกษาถ้อยคำที่มีลักษณะเป็นคำอ้อถึงพระสงฆ์อยู่บ้าง แต่ก็ไม่ได้พิจารณาในกรอบแนวคิดเรื่องคำอ้อถึงและการเปลี่ยนแปลงของภาษา รวมทั้งยังไม่มีผู้ใดศึกษาเปรียบเทียบคำอ้อถึงพระสงฆ์ในสมัยสุโขทัยกับปัจจุบันว่ามีมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาศึกษาการเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์และความหมายของคำอ้อถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยเปรียบเทียบกับปัจจุบัน เพื่อศึกษาว่าคำเหล่านั้นมีการเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์และความหมายอย่างไรอันจะเป็นประโยชน์ในอธิบายและเข้าใจการเปลี่ยนแปลงของภาษาที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทสังคมและวัฒนธรรม

### วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์และความหมายของคำอ้อถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยเปรียบเทียบกับปัจจุบัน

### ขอบเขตการวิจัย

1. ศึกษาคำอ้อถึงพระสงฆ์ไทยที่ปรากฏในจารึกสมัยสุโขทัย<sup>5</sup> เท่านั้น ซึ่งมีอายุอยู่ในช่วงเวลาระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19-21 โดยข้อมูลจากจารึกสมัยสุโขทัยที่นำมาศึกษานี้เป็น

<sup>5</sup> จารึกสมัยสุโขทัย (Sukhothai inscriptions) คือ จารึกที่สร้างในสมัยสุโขทัยปรากฏอยู่ในช่วงเวลาดังแต่พุทธศตวรรษที่ 19 หรือ พ.ศ. 1835 คือ จารึกพ่อขุนรามคำแหงอันเป็นจารึกหลักแรกจนถึงพุทธศตวรรษที่ 21 เนื่องจากถึงแม้ว่าอาณาจักรสุโขทัยจะสิ้นสุดลงแต่อักษรสุโขทัยและอิทธิพลด้านอักษรศาสตร์ของสุโขทัยยังคงมีจนถึงพุทธศตวรรษที่ 21 และจารึกบางหลักมิได้ระบุอายุไว้อย่างชัดเจนจึงจำเป็นต้องอาศัยข้อมูลจากผู้เชี่ยวชาญการ

ข้อมูลจารึกที่ผู้เชี่ยวชาญการอ่านจารึกได้ปริวรรตเป็นภาษาไทยปัจจุบันและตีพิมพ์เผยแพร่เป็นหนังสือหรือเผยแพร่ทางเว็บไซต์แล้ว

2. ศึกษาและเก็บข้อมูลจากจารึกสมัยสุโขทัยที่จารึกเป็นภาษาไทยเท่านั้น จำนวน 41 หลัก<sup>6</sup> ซึ่งจากการสำรวจพบว่าจารึกที่เป็นภาษาไทยนั้นอาจจารึกด้วยอักษรไทย อักษรขอม หรืออักษรอื่นๆ ก็ได้
3. ศึกษาเฉพาะคำอ้างอิงพระสงฆ์เท่านั้น ไม่ศึกษาคำที่หมายถึงพระสงฆ์โดยตรง เช่น พระ พระสงฆ์ ภิกษุ พระสังฆเจ้า สังฆ ฯลฯ หรือคำที่หมายถึงนักบวชอื่นๆ เช่น ภิกษุณี สามเณร สามเณรี บรรพชิต ดาบส ฯลฯ
4. ศึกษาคำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยที่ปรากฏในสมัยสุโขทัยโดยเปรียบเทียบคำอ้างอิงในสมัยสุโขทัยกับปัจจุบัน ส่วนคำอ้างอิงที่ไม่ปรากฏในสมัยสุโขทัย แต่ปรากฏในสมัยปัจจุบัน (การเพิ่มศัพท์) ไม่อยู่ในขอบเขตของงานวิจัยนี้
5. ไม่ศึกษาราชทินนาม ชื่อ/ฉายาของพระสงฆ์ คำนามวิสามัญ (วิสามานยนาม) ส่วนขยายที่เป็นชื่อเฉพาะ เนื่องจากไม่สามารถนำมาวิเคราะห์และอธิบายในเชิงการเปลี่ยนแปลงของภาษาได้
6. ไม่เก็บความถี่ในการปรากฏของคำอ้างอิงพระสงฆ์

## วิธีการวิจัย

ผู้วิจัยศึกษาการเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์และความหมายของคำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยที่ปรากฏในจารึกภาษาไทย สมัยสุโขทัย มีขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย ดังนี้

---

อ่านจารึกสันนิษฐานไว้ ดังนั้นการให้นิยามจารึกสมัยสุโขทัยนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นจารึกที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 19-21

<sup>6</sup> จารึกสมัยสุโขทัย จากการสำรวจพบว่าภาษาที่ใช้ในจารึกสุโขทัยมี 4 ภาษา ได้แก่ ภาษาไทย ภาษาเขมร ภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต แต่ผู้วิจัยศึกษาและเก็บข้อมูลเฉพาะจารึกที่เป็นภาษาไทยเท่านั้น ในหนังสือประชุมจารึก ภาคที่ 8 จารึกสุโขทัยมีทั้งสิ้น 73 หลัก แต่ผู้วิจัยเก็บข้อมูลเพียง 41 หลักซึ่งจากการสำรวจเบื้องต้นเป็นที่แน่ชัดแล้วว่าพบการใช้คำอ้างอิงพระสงฆ์

1. **สำรวจและรวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้อง** โดยศึกษาและรวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้องกับคำอ้อถึงในภาษาไทย การเปลี่ยนแปลงของภาษา ประวัติศาสตร์และจารึกสมัยสุโขทัย เอกสารที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัย

2. **เก็บและรวบรวมข้อมูล** ผู้วิจัยเก็บข้อมูลคำอ้อถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยจากเอกสารประเภทจารึกสมัยสุโขทัยที่ตีพิมพ์เผยแพร่แล้ว รวมทั้งเอกสารที่ปรากฏบนเว็บไซต์ฐานข้อมูลต่างๆ โดยเก็บคำอ้อถึงพระสงฆ์ที่เป็นทั้งคำและกลุ่มคำ

3. **การคัดเลือกข้อมูล** ผู้วิจัยคัดเลือกข้อมูลที่เป็นคำหรือกลุ่มคำที่ใช้อ้อถึงพระสงฆ์ทั้งที่เป็นคำบุรุษสรรพนาม และคำนามที่ใช้ทำหน้าที่เป็นสรรพนาม เช่น คำนามสามัญ คำบอกตำแหน่ง คำบอกสมณศักดิ์ ฯลฯ

4. **การวิเคราะห์ข้อมูล** ผู้วิจัยวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของภาษาโดยเปรียบเทียบกับปัจจุบัน ทั้งการเปลี่ยนแปลงของคำศัพท์และความหมาย ตามแนวการศึกษาภาษาเชิงประวัติและนิรุกติศาสตร์

5. **สรุปผลการวิจัย และอภิปรายผล**

## ผลการวิจัย

จากการวิจัยคำศัพท์ที่ใช้เป็นคำอ้อถึงพระสงฆ์ไทยในจารึกสมัยสุโขทัย พบว่า คำอ้อถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยปรากฏใช้คำศัพท์หรือรูปภาษาอย่างหลากหลาย รวมทั้งสิ้น 74 คำ เช่น กลอย ครุบา ชาวเจ้า ซี เจ้ากู เจ้าเหง้า ตน บา บรมครูเป็นเจ้า ปูครู มหาเถรสังฆราชา มหาสวามีเป็นเจ้า สมเด็จพระมหาเถร สมเด็จพระสังฆราชเจ้า เป็นต้น ซึ่งคำอ้อถึงพระสงฆ์เหล่านี้มีการเปลี่ยนแปลงทางภาษาที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

### 1. การเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์ (Lexical change)

จากการวิจัยพบว่าคำอ้อถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยมีการใช้คำศัพท์ที่แตกต่างไปจากปัจจุบัน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าคำเหล่านี้มีการเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์ เรียกว่า “การสูญศัพท์” การที่ศัพท์สูญไปจากภาษาในงานวิจัยนี้ พบว่าศัพท์บางคำได้สูญไปจากภาษาอย่างสิ้นเชิง คือ ไม่ปรากฏการใช้ในปัจจุบัน ในขณะที่ศัพท์บางคำถึงแม้ว่าจะสูญไปแล้วใน

บางบริบทแต่ก็ยังปรากฏใช้อยู่ในอีกบริบทหนึ่งเป็นการสูญเสียท่วงบางส่วน ผู้วิจัยจึงแบ่งการสูญเสียท่วงออกเป็น 2 ประเภท ดังต่อไปนี้

### 1.1 สูญเสียท่วงโดยสิ้นเชิง (Complete Lexical Loss)

การสูญเสียท่วงโดยสิ้นเชิง หมายถึง การสูญเสียท่วงอย่างสมบูรณ์ของคำอ้างถึงพระสงฆ์โดยไม่ปรากฏการใช้ในปัจจุบัน หรือพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ไม่เก็บคำเหล่านี้ไว้ หรือให้ความหมายว่าเป็นคำโบราณ คำอ้างถึงพระสงฆ์ในกลุ่มนี้จึงเป็นคำอ้างถึงพระสงฆ์ที่มีใช้ในภาษาสมัยสุโขทัย แต่ปัจจุบันไม่มีใช้แล้ว ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็น “คำโบราณ หรือ โบราณคดีศัพท์” ตัวอย่างเช่น

#### ข่าวเจ้า

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
น. พระภิกษุ	สูญเสียท่วง

- (1) ข่าวเจ้าทั้งหลายอันมีสร้ทธาแลได้กระทำการในเขตพณนี้ บามหาเถ(ร)ธรรมรักชิตทม พระญา บามหาเถรอรรด บามหาเถรญาณคำเกียร บา รพ ธศีล บาเถรญาณวัง<sup>7</sup> บาเถรพุทธโฆส บาเถร ชี

(สท. 27/1 จารึกเขตพณ ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 2-5)

ตัวอย่างที่ (1) คำว่า “ข่าวเจ้า” ตามศัพท์พจนานุกรมจารึกในฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทยของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (2549) หมายถึง “น. พระภิกษุ” ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวว่าคุณะสงฆ์ (ข่าวเจ้า) ทั้งหลายผู้มีความศรัทธาในพระพุทธศาสนาได้ประชุมกันทำกิจของสงฆ์อย่างหนึ่ง ซึ่งอ่านไม่ได้ความแน่ชัด แต่ปรากฏรายนาม “บามหาเถร” และ “บาเถร” อยู่หลายรูป ในจำนวนนี้มีกรเอี้ยนนามตรงกับนามพระสงฆ์ในจารึก หลักที่ 9 หรือจารึกวัดป่าแดง อยู่ 2 รูป คือ บามหาเถรญาณคำภย ซึ่งตรงกับ “มหาเถรญาณคัมภีร์” และบาเถรธรรมเสนาปติ ซึ่งตรงกับ “มหาเถรธรรมเสนาปติ” ดังนั้นข่าวเจ้าทั้งหลายที่วานี้จึงเป็น

<sup>7</sup> ประเสริฐ ฒ นคร : ญาณวัง ตรงกับ ญาณวงค์ (ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย, 2548, น. 183)



การอ้างถึงพระสงฆ์คณะหนึ่ง เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันไม่ปรากฏการใช้คำว่า “ชาวเจ้า” ทั้งในบริบทพระสงฆ์<sup>8</sup> และบริบททั่วไป จึงถือว่าศัพท์คำนี้ได้สูญไปจากภาษาแล้ว

<b>ปุครู</b>	
สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
<ul style="list-style-type: none"> <li>● น. สมณศักดิ์ของพระสังฆนายก รองลงมาจากสมเด็จพระสังฆราช (Prince Tisavarakumarn, 1923, p.10)</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● สูญศัพท์ ปัจจุบันมีคำใหม่ใช้แทน คือ พระครู</li> <li>● น. ตำแหน่งสมณศักดิ์ครั้งกรุงสุโขทัย เป็นราชธานี.  (The Royal Institute, 2011)</li> </ul>

(2) ผูก**ปุครู** เกร มหาเถร ขึ้นนั่งเหนือขดานหินสุดธรรมแก่อุปาสก ผูกท่วยจำศีล  
(สท. 1 จารึกพ่อขุนรามคำแหง ด่านที่ 3 บรรทัดที่ 14-16

ตัวอย่างที่ (2) คำว่า “ปุครู” ในสมัยสุโขทัยเป็นคำบอกสมณศักดิ์ปรากฏหลักฐานการใช้ครั้งแรกในจารึกพ่อขุนรามคำแหง เป็นสมณศักดิ์ตำแหน่งพระสังฆนายก รองลงมาจากพระสังฆราชตรงกับคำว่า “พระครู” ในปัจจุบัน เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันพบว่า “ปุครู” สูญศัพท์อย่างสมบูรณ์ทั้งในบริบททั่วไป และในบริบทพระสงฆ์ จากข้อมูลภาษาสมัยสุโขทัย ผู้วิจัยพบว่าหลังจากจารึกนครชุมเป็นต้นมาก็ไม่ปรากฏใช้แล้ว ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ศัพท์คำนี้ได้สูญไปแล้วตั้งแต่ช่วงปลายสมัยสุโขทัย ภายหลังจากจึงมีคำว่า “พระครู” มาใช้แทน<sup>9</sup>

<sup>8</sup> บริบทพระสงฆ์ หมายถึง ภาษาเฉพาะที่ใช้แก่พระสงฆ์ หรือภาษาที่ฆราวาสหรือพระสงฆ์ใช้กล่าวถึงพระสงฆ์ เช่น คำกริยา “ฉัน” ซึ่งมีความหมายว่า “กิน (อาหาร)” ใช้แก่พระสงฆ์ เป็นต้น

<sup>9</sup> หลักฐานอีกประการหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าคำว่า “ปุครู” ได้สูญศัพท์ไปแล้วตั้งแต่สมัยสุโขทัย คือ คำอธิบายของ Prince Tisavarakumarn (1923, p.8) ทรงอธิบายเกี่ยวกับทำเนียบพระสงฆ์หรือการจัดระเบียบการปกครองพระสงฆ์ในสมัยสุโขทัยโดยอ้างอิงจากพงศาวดารเหนือว่า ในสมัยสุโขทัยมีการจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ออกเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายขวาและฝ่ายซ้าย ซึ่งปรากฏราชทินนามสำหรับพระสังฆนายก ได้แก่ ฝ่ายขวา พระสังฆราชอยู่วัดมหาธาตุ พระครูธรรมไตรโลกอยู่วัดเขานิทรแก้ว พระครูยาโชควัดอุทยานใหญ่ ฝ่ายซ้าย พระครูธรรมราชาอยู่วัดไตรภูมิป่าแก้ว พระครูญาณไตรโลกอยู่วัดใหม่ไม่ปรากฏ พระครูญาณสิทธิ์อยู่วัดไหนไม่

## 1.2 สูญศัพท์บางส่วน (Partial Lexical Loss)

การสูญศัพท์บางส่วน หมายถึง การสูญศัพท์ไม่สมบูรณ์ของคำอ้างอิงพระสงฆ์ โดยยังปรากฏใช้อยู่ในบางบริบท ได้แก่ สูญศัพท์ในบริบทพระสงฆ์ แต่ยังปรากฏใช้ในบริบททั่วไป สูญศัพท์ในภาษาไทยกรุงเทพฯ ฯ แต่ยังปรากฏใช้ในภาษาถิ่น และสูญศัพท์ในบริบททั่วไป แต่ยังปรากฏใช้ในบริบทเฉพาะ ดังนี้

### 1.2.1 สูญศัพท์ในบริบทพระสงฆ์ แต่ยังปรากฏใช้ในบริบททั่วไป

คำอ้างอิงพระสงฆ์ในกลุ่มนี้เป็นคำที่ปรากฏใช้ในสมัยสุโขทัย ปัจจุบันคำศัพท์เหล่านี้ได้สูญไปจากบริบทพระสงฆ์แล้ว แต่ในภาษาปัจจุบันยังเป็นคำที่ปรากฏใช้ในบริบทอื่นที่ไม่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ คำอ้างอิงพระสงฆ์ในกลุ่มนี้จึงถือว่าเป็นการสูญศัพท์เฉพาะบริบทพระสงฆ์เท่านั้น แต่ยังคงมีใช้ในบริบททั่วไป เป็นการสูญศัพท์ที่ยังไม่สมบูรณ์ถือเป็นการสูญศัพท์บางส่วน ตัวอย่างเช่น

#### ตน

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
<ul style="list-style-type: none"> <li>● น. ใช้เป็นคำนำหน้าสมณนาม มีความหมายอย่างเดียวกับ “ท่าน”</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● สูญศัพท์ เฉพาะในบริบทพระสงฆ์</li> </ul>
<ul style="list-style-type: none"> <li>● ล. รูป (ลักษณะนามของพระสงฆ์), องค์, พระองค์ (Ittaratana, 1975, pp. 19-21)</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● น. ลักษณะนามใช้เรียกฤาษี อมนุษย์ หรือพวกกายสิทธิ์ เป็นต้น (The Royal Institute, 2011)</li> </ul>

ปรากฏ จากหลักฐานดังกล่าวนี้เองแสดงให้เห็นว่า เมื่อคำว่า “ปุครู” สูญไปจากภาษา จึงใช้คำว่า “พระครู” แทน “ปุครู” แต่ในสมัยสุโขทัยซึ่งหลักฐานจากพงศาวดารเหนือที่ว่านี้ Prince Tisavarakumarn (1923, p.8) กล่าวว่า อาจจะเป็นการจัดขึ้นครั้งสมัยพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไท) อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังตั้งข้อสงสัยเกี่ยวกับคำว่า “พระครู” ปรากฏใช้ในสมัยสุโขทัยจริงหรือไม่ เนื่องจากในจารึกสุโขทัยที่ผู้วิจัยศึกษาไม่ปรากฏคำว่า “พระครู” นอกเหนือจากในพงศาวดารเหนือที่กล่าวมานี้ แต่ผู้วิจัยพบว่า “พระครู” มีใช้ในสมัยอยุธยา เพราะปรากฏหลักฐานการใช้ในหลายจารึก ด้านความหมายของคำว่า “พระครู” ในสมัยสุโขทัยเป็นสมณศักดิ์รองลงมาจากพระสังฆราช ต่างจากปัจจุบัน “พระครู” เป็นเพียงสมณศักดิ์ชั้นสัญญาบัตรใช้ประกอบหน้าชื่อ/ราชทินนามซึ่งต่ำกว่าพระราชาคณะ เมื่อพิจารณาความหมายก็อาจจะกล่าวได้ว่ามีความหมายเลวลง เนื่องจากลำดับชั้นของคำลดลงจากเดิมที่เป็นสมณศักดิ์ตำแหน่งพระสังฆนายกชั้นรอง กลายมาเป็นเพียงสมณศักดิ์ชั้นสัญญาบัตรต่ำกว่าพระราชาคณะ

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
<ul style="list-style-type: none"> <li>● ส. เป็นคำกลางๆ ใช้ได้ทั่วไปโดยไม่จำกัดว่าเป็นคนหรือสัตว์ มีความหมายอย่างเดียวกับคำว่า “เขา” “มัน” (Ittaratana, 1975, p. 89)</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● น. ตัว (ตัวคน) เช่น ตนเป็นที่พึ่งของตน. (The Royal Institute, 2011)</li> </ul>

ในสมัยสุโขทัยคำว่า “ตน” พบใช้เป็นที่คำนานานาม คำลักษณะนาม และคำบุรุษสรรพนามในงานวิจัยนี้พบว่า “ตน” ใช้เป็นคำนานานามชื่อ/ราชทินนามพระสงฆ์ปรากฏนานานามชื่อ/ราชทินนาม มีความหมายอย่างเดียวกับคำว่า “ท่าน” ตัวอย่างเช่น

- (3) พระภุชงค์นั้น คือ**ตน**พระมหาสามิศรีศรีทธาธาธา จุฬามณีศรีรัตนลงกาที่ปเป็นเจ้า คือ**ตน**พระรามพระนารายณ์เทพยุดี หากเที่ยวในสงสารภพอันโกลเกิดไปมาแล

(สท. 2 จารึกวัดศรีชุม ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 37-38)

- (4) สมเด็จพระออกท่าน จึงจักให้นิมนต์**ตน**สมเด็จพระมหาศรีกิริติ เจ้าแห่ง พุทธางกูร ครอบพันลอก ผูกอริยะจากสถาน สถิระ คือ**ตน**พระบุรีศรีกำแพงเพชร มาสร้าง พระอวาสอาสน์อันดีมีชื่อศรีพิจิตรกิริติภักยาราม

(สท. 16 จารึกวัดตาเถรชิงหนิง ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 9-12)

ตัวอย่างที่ (3) และ (4) คำว่า “ตน” อ้างถึงพระสงฆ์ ในตัวอย่างที่ (3) อ้างถึงพระมหาสามิศรีศรีทธาธาธาจุฬามณีศรีรัตนลงกาที่ปเป็นเจ้า พระสังฆราชสมัยสุโขทัย ส่วนตัวอย่างที่ (4) อ้างถึงสมเด็จพระมหาศรีกิริติพระมหาเถระผู้ใหญ่จากกำแพงเพชร เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันพบว่าในบริบทพระสงฆ์คำว่า “ตน” ได้สูญไปจากบริบทพระสงฆ์แล้วในภาษาไทยกรุงเทพฯ เพราะไม่ใช่เป็นคำนานานามชื่อ/ราชทินนามพระสงฆ์ และไม่ใช่เป็น คำลักษณะนาม (ปัจจุบันใช้ลักษณะนามว่า

รูปหรือองค์)<sup>10</sup> แต่เมื่อพิจารณาในบริบททั่วไปพบว่า “ตน” ยังปรากฏใช้ในบริบททั่วไป พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ให้ความหมายว่า “น. ตัว (ตัวคน) เช่น ตนเป็นที่พึ่งของตน น. ลักษณะนาม ใช้เรียกฤๅษี อมนุษย์ หรือพวกกายสิทธิ์ เป็นต้น”

### 1.2.2 สูญศัพท์ในภาษาไทยกรุงเทพฯ ฯ แต่ยังคงปรากฏใช้ในภาษาถิ่น

คำอ้างอิงพระสงฆ์ในกลุ่มนี้เป็นคำที่ปรากฏใช้ในสมัยสุโขทัย ปัจจุบันคำเหล่านี้ได้สูญไปจากบริบททั่วไป แต่ยังคงปรากฏใช้อยู่ในภาษาไทยถิ่นต่างๆ ซึ่งยังมีความเกี่ยวข้องกับบริบทพระสงฆ์อยู่ คำอ้างอิงพระสงฆ์ในกลุ่มนี้จึงถือว่าเป็นการสูญศัพท์แต่เฉพาะบริบททั่วไป คือ ไม่ปรากฏในภาษาไทยกรุงเทพฯ ฯ อาจเรียกได้ว่าเป็นการสูญศัพท์บางส่วนเนื่องจากคำเหล่านี้ยังปรากฏใช้ในภาษาไทยถิ่น ซึ่ง Punnohok (2010, p. 58) เรียกว่า “การสูญศัพท์พอสันนิษฐานคำได้” ตัวอย่างเช่น

<b>ครูบา</b>	
<b>สมัยสุโขทัย</b>	<b>ปัจจุบัน</b>
<ul style="list-style-type: none"> <li>● น. คำบอกตำแหน่งพระสงฆ์ที่เป็นครูผู้สั่งสอนกุลบุตรกุลธิดา</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● น. ครูผู้สอนกุลบุตร หมายถึง สมภาร, คำใช้เรียกพระเถระผู้เป็นที่เคารพนับถือ ซึ่งมักจะมีอายุ 50 ปีขึ้นไป (The Royal Institute, 2011)</li> <li>● สูญศัพท์ในภาษาไทยกรุงเทพฯ ฯ แต่ยังคงปรากฏในภาษาถิ่น</li> <li>● ปรากฏเป็นคำซ้อนว่า “ครูบาอาจารย์” หรือ “ครูอุปฌาย์อาจารย์”</li> </ul>

ในสมัยสุโขทัยคำว่า “ครูบา” ปรากฏใช้เป็นคำบอกตำแหน่งพระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่สั่งสอนกุลบุตรกุลธิดาที่มาศึกษาเล่าเรียนในวัด เนื่องจากวัดในสมัยก่อนเป็นศูนย์รวม

<sup>10</sup> อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาข้อมูลภาษาไทยถิ่นเหนือในปัจจุบัน เช่น ภาษาเชียงใหม่ จะพบว่าทั้งพระสงฆ์และฆราวาสมีการใช้คำว่า “ตน” (คำว่า “ตน” ออกเสียงว่า “ตั้น” ใน ภาษาไทยถิ่นเหนือปัจจุบัน) เป็นลักษณะนามของพระสงฆ์ เช่น “นิมนต์ตุ้เจ้า 5 ตั้น” (นิมนต์พระสงฆ์ 5 รูป)

จิตใจและแหล่งวิทยาการความรู้ต่างๆ พระสงฆ์จะทำหน้าที่เป็นครู จากการศึกษาของ Ittaratana (1974, p. 123) กล่าวว่า คำว่า “ครูบา” ขุนวิจิตรมาตราได้อธิบายว่า “ครูบา” ตัดมาจาก “ครูบาธิบาย” ซึ่งเพี้ยนมาจาก “อุปัชฌาย” ตัวอย่างเช่น

- (5) มีเจ้าเถรลัทธิธรรมธรรารัตนาจารย์ อัน\_กรรมธาตุพรอ\_\_โลกทั้งหลายให้รู้\_\_มี  
ทั้งพระบาทลักษณะใน\_\_ เป็นทิศประโยชน์แก่สงฆ์แล\_\_ทำรูปและพระ\_\_ลูกขุน  
มนตรีครูบา\_\_ ทวยศรีแลคนทั้งหลาย ใครผู้ใด มีใจศรัทธาแลจักมาบูชาบ้างไว้บ  
พระเจดีย์ ๐ และพระบาทลักษณะนี้ไซ้ เมื่อจักถึงให้ช่วยเนื้อ

(สท. 13 จารึกวัดกำแพงงาม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 11-21)

ตัวอย่างที่ (5) คำว่า “ครูบา” ปรากฏใช้เป็นคำบอกตำแหน่งพระสงฆ์ที่เป็นครูสั่งสอนกุลบุตรกุลธิดาอาจตัดมาจาก “ครูบาธิบาย” หรือ “ครูอุปัชฌาย์” หรือ “ครูบาอาจารย์” ก็ได้ ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวถึง การบูชาพระเจดีย์ธาตุและพระบาทลักษณะ จะต้องชำระล้างร่างกายให้สะอาดเสียก่อน เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบัน คำว่า “ครูบา” สูญไปจากภาษาในบริบททั่วไปแล้ว กล่าวคือ ไม่ปรากฏในภาษาไทยกรุงเทพฯ แต่ปรากฏร่วมกับคำอื่นเป็นคำซ้อนว่า “ครูบาอาจารย์” ถึงแม้ “ครูบา” จะเป็นศัพท์ที่สูญไปจากภาษาไทยกรุงเทพฯ แต่ยังปรากฏใช้อยู่ในภาษาไทยถิ่นอื่นๆ โดยเฉพาะภาษาไทยถิ่นเหนือ และภาษาไทยถิ่นอีสาน ซึ่งเป็นคำอ้างถึงพระสงฆ์เช่นเดียวกับสมัยสุโขทัย แต่ก็มีความหมายต่างกันอย่างน่าสนใจ ดังนี้

**ในภาษาไทยถิ่นเหนือ** คำว่า “ครูบา” เป็นคำที่มาจากภาษาบาลี สันนิษฐานว่ามาจากคำว่า “ครูปี อาจารย์โย” หมายถึง เป็นทั้งครูและอาจารย์ กลายเป็น “ครูปา” และเพี้ยนเป็น “ครูบา” ในที่สุด (Phra Maha Sa-nga Tirasangvaro, 2010, p. 230) ครูบามีใช้มาตั้งแต่สมัยล้านนา ตามประเพณีล้านนาถือว่าเป็นตำแหน่งทางสังคมของพระสงฆ์ที่ได้รับการยกย่องอย่างสูง โดยมากจะเป็นพระสงฆ์ที่มีพรรษาสูง หรือได้รับความเคารพนับถือหรือมีผลงานที่เป็นคุณประโยชน์แก่สังคมก็จะใช้ คำว่า “ครูบา” เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามของพระภิกษุรูปนั้น พระสงฆ์ทั่วไปไม่มีสิทธิ์แต่งตั้งตนเองเป็นครูบา เพราะการจะได้รับตำแหน่งครูบานั้นจะต้องได้รับการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการตามจารีตประเพณี ครูบาจึงเป็นคำเรียก

พระเถระของล้านนาโดยความนับถือ ซึ่งจะเห็นว่าปัจจุบันก็ยังคงปรากฏใช้โดยทั่วไป เช่น ครูบาศรีวิชัย ครูบาวงศ์ ครูบาคำปาน เป็นต้น

**ในภาษาไทยถิ่นอีสาน** คำว่า “ครูบา” (ออกเสียง “คูบา”) ต่างจากครูบาในภาษาไทยถิ่นเหนืออย่างสิ้นเชิง เพราะเป็นคำที่ใช้เรียกพระสงฆ์ทั่วไปหรือพระสงฆ์ผู้น้อยว่า “คูบา” หรือ “คูบา..(ตามด้วยชื่อ)” เข้าใจกันว่าศัพท์คำนี้ตัดมาจากคำว่า “ครูบาอาจารย์” หมายถึง พระภิกษุเป็นครูบาอาจารย์ทางธรรมของชาวบ้านหรือเป็นครูผู้ทรงความรู้แขนงใดแขนงหนึ่งแล้วถ่ายทอดให้แก่เยาวชนหรือประชาชนซึ่งมาขอรับการศึกษาจากพระสงฆ์ภายในวัด ดังนั้นจะเห็นว่าในภาษาไทยถิ่นอีสานก็มีคำว่า “ครูบา (คูบา)” ใช้มานานแล้วซึ่งเป็นคนละวัฒนธรรมกับภาษาไทยถิ่นเหนือ ความหมายจึงต่างกัน ดังนั้น “ครูบา” จึงสูญศัพท์ในบริบททั่วไปแต่ยังปรากฏใช้ในภาษาไทยถิ่น

**1.2.3 สูญศัพท์ในบริบททั่วไป แต่ยังปรากฏในบริบทเฉพาะ**

คำอ้างถึงพระสงฆ์ในกลุ่มนี้เป็นคำที่ปรากฏใช้ในสมัยสุโขทัย ปัจจุบันคำอ้างถึงเหล่านี้ได้สูญไปจากภาษาในบริบททั่วไปแล้ว กล่าวคือ ไม่ใช่อ้างถึงโดยทั่วไป แต่คำเหล่านี้ยังปรากฏใช้อย่างจำกัดในบริบทเฉพาะ โดยเฉพาะเอกสารบางประเภทซึ่งอาจจะเรียกได้ว่าเป็นการสูญศัพท์บางส่วน เพราะยังปรากฏใช้อยู่แต่ในวงจำกัด ได้แก่คำต่อไปนี้

**เจ้ากู**

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
<ul style="list-style-type: none"> <li>• น. คำที่ใช้เรียกพระสงฆ์, พระภิกษุ (Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre (SAC.), 2006)</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• น.ท่าน (ใช้เรียกพระที่นับถือ) (The Royal Institute, 2011)</li> <li>• สูญศัพท์ในบริบททั่วไป แต่ปรากฏใช้ในข่าว, บทประพันธ์</li> </ul>

คำว่า “เจ้ากู” เป็นคำยืมแบบแปล (loan translation; calque) มาจากภาษาเขมรโดยการยืม มโนทัศน์มาจากคำว่า “กมรเตงอัญ” หรือ “กมรตางอัญ”<sup>11</sup> หมายถึง

<sup>11</sup> “กมรเตงอัญ” หรือ “กมรตางอัญ” มาจาก คำว่า “กมร” เป็นคำเรียกบุคคลผู้เป็นใหญ่ หรือ เจ้า คำว่า “ตาง, ตายู หรือ เตง” แปลว่า ผู้แทน, ผู้ทำหน้าที่แทน, ผู้ได้รับมอบอำนาจ คำว่า อัญ แปลว่า ฉันท, ข้า, กู

ผู้เป็นใหญ่ของข้าพเจ้า ในสมัยสุโขทัยเป็นคำอ้างถึงพระสงฆ์ หมายถึง น. คำที่ใช้เรียกพระสงฆ์, พระภิกษุ ตัวอย่างเช่น

- (6) ...และเราจักไว้อาวาสธรรมารมณ อ้นมี \_\_\_ แก่ผู้ใดควรเป็นฝูงภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย \_\_\_ ึ่งนี้กว่าเจ้าภูมิได้เลย ท่านจึงว่าดังนี้ให้ไว้แก่ \_\_\_ นี้ แก่ผ สมกว่าทั้งหลายแล \_\_\_ นี้ให้พ \_\_\_ แทนกูอยู่สี่ห้าหกวันกูอยู่นานปมได้จึงให้ไปบอกแก่ มหาธรรมราชาผู้ปู่เถิงสุโขทัย...

(สท. 6 จารึกวัดป่าแดง แผ่นที่ 1 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 23-28)

ตัวอย่างที่ (6) คำว่า “เจ้ากู” อ้างถึงพระมหากัลยาณเถร เจ้าอวาสวัดกัลยาวนาวาส (วัดป่าแดง) ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวถึงพระมหากัลยาณเถรอาพาศหนัก ท่านจึงปรารภกับหมู่สงฆ์ว่าควรให้พระภิกษุ รูปใดมารับตำแหน่งเจ้าอวาสแทน

- (7) ...ท่านมหาธรรมราชาผู้ปู่ จึงเอาผ้าสังฆาฏิอันมหากัลยาณเถร \_\_\_ ดบ่าเรา จึงให้พระแก่เราฉนี้ จึ่ง เจ้ากู เยิงเหิง อยู่กระทำศาสนาพระเจ้า เมื่อหน้าจึ่ง \_\_\_ ธรรมารมณทั้งหลายนี้ไว้แก่เจ้ากู สิบเอ็ดในปีนั้นแล

(สท. 6 จารึกวัดป่าแดง แผ่นที่ 1 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 28-34)

ตัวอย่างที่ (7) คำว่า “เจ้ากู” อ้างถึงพระบรมครูติโลกติลกดิรัตน์ศีลคันธวนวาสีธรรมกิตติสังฆราชมหาสามีเจ้า เจ้าคณะอรัญวาสีและเจ้าอวาสวัดกัลยาวนาวาส ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวถึงเหตุการณ์หลังปลงศพพระมหากัลยาณเถรแล้ว พระมหาธรรมราชาจึงสถาปนาแต่งตั้งให้พระบรมครูติโลกติลกฯ เป็นเจ้าอวาสแทน เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบัน คำว่า “เจ้ากู” สูญศัพท์แล้วในบริบททั่วไป แต่ปรากฏใช้อย่างจำกัดในเอกสารบางประเภท พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ให้ความหมายว่า น.ท่าน (ใช้เรียกพระที่นับถือ) สอดคล้องกับ Phra Dhamma Kittiwong (2008, p. 180) ให้ความหมายว่า

---

สำหรับฐานันดรศักดิ์ที่ใช้กับพระสงฆ์ใช้ว่า “บพิตรกมรเตงสงฆ์” พบในจารึกนครวัด (Chutma, 2002, pp. 18-19)

“เจ้ากู” แปลว่า ท่าน, คุณ เป็นคำโบราณปัจจุบันไม่นิยมใช้แล้ว ใช้เป็นคำแทนหรือคำเรียก พระภิกษุที่เคารพนับถือหรือสนิทคุ้นเคย ปกติผู้มียศศักดิ์ทางบ้านเมืองเรียกภิกษุทั้งหลาย เช่น “วันนี้เจ้ากูไม่ไปไหนหรือ หมายความว่า วันนี้ท่านไม่ไปไหนหรือ คำว่า “เจ้ากู” นี้เป็นคำสุภาพ และใช้ด้วยความเคารพนับถือ อ่อนน้อม มิได้เป็นคำหยาบคายหรือใช้ด้วยความดูถูกดูแคลน”

ผู้วิจัยพบว่า คำว่า “เจ้ากู” ในปัจจุบันพบใช้อย่างจำกัดในเอกสารบางประเภท โดยเฉพาะหนังสือพิมพ์หรือข่าว โดยส่วนมากมักจะเป็นภาษาพูด เช่น “*กั๊งฆากภาพ เจ้ากู ไม่อยู่วัด*” นอกจากนี้ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่า คำว่า “เจ้ากู” ถูกนำไปใช้ในความหมายด้านลบในหนังสือพิมพ์ เช่น “4 *เจ้ากู* ปลืกรวิเวกจากวัดเข้าบ้าน ตั้งวงจั่วไฟ อัยย้า!”

**มุต / นิสัยมุต**

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
<ul style="list-style-type: none"> <li>น. ตรงกับบาลีว่า นิสสยมุตตก แปลว่าผู้พ้นจากนิสสัย ได้แก่ พระภิกษุผู้ศึกษาอบรมดีแล้ว และมีพรชชา 5 และไม่ต้องถือนิสสัยจากอุปัชฌาย์อาจารย์ต่อไป (ยอร์ช เซเดส์) (SAC., 2006) (“Prachum sila charuk phak thi pæet charuk sukhothai,” 2005)</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• สูญศัพทในบริบททั่วไป</li> <li>• พบใช้ในเอกสารทางพระพุทธศาสนา เช่น หนังสือธรรมะ หนังสือวินัยมุข ฯลฯ</li> </ul>

คำว่า “มุต” หรือ “นิสัยมุต” ตรงกับคำในภาษาบาลีว่า “นิสสยมุตตก” (นิสัยมุตกะ) หมายถึง ผู้พ้นจากนิสสัย<sup>12</sup> ได้แก่ พระภิกษุผู้ศึกษาอบรมดีแล้ว มีพรชชา 5 ขึ้นไป และไม่ต้องถือนิสสัยจากอุปัชฌาย์อาจารย์อีกต่อไป ตัวอย่างเช่น

(8) ...มีพิหารอันใหญ่ มีพิหารอันราม มีปุครุ **นิสัยมุต** มีเถร มีมหาเถร..

(สท. 1 จารึกพ่อขุนรามคำแหง ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 26-27)

<sup>12</sup> นิสสัย หมายถึง น. ที่พึง, ที่พึงพิง, ที่อาศัย, เช่น ขอนิสัยในการอุปสมบท. (ป. นิสสย). (The Royal Institute, 2011)



ตัวอย่างที่ (8) คำว่า “นิสสัยมุต” ปรากฏใช้อ้างถึงพระสงฆ์ที่มีพรรษา 5 และไม่ต้องถือนิสสัย<sup>13</sup> จากอุปัชฌาย์อาจารย์อีกแล้ว ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวว่ามีวิหารขนาดใหญ่ ขนาดกลาง มีปุ่ครู (พระสังฆนายก) นิสสัยมุต (พระภิกษุพรรษา 5) พระเถระ (พระภิกษุพรรษา 10 ขึ้นไป) พระมหาเถระ (พระภิกษุพรรษา 20 ขึ้นไป)

(9) พระปฏิภนไตรอาจเปรียญ ภิกษุสงฆ์ทั้งหลายให้ มุตเป็นเถรมหาเถรอัน ใ หลายประการหนักหนา

(กพ. 1 จารึกนครชุม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 74-75)

ตัวอย่างที่ (9) คำว่า “มุต” สันนิษฐานว่าตัดมาจาก “นิสสัยมุตก” ในบริบทภาษากล่าวถึงพระไตรปิฎกอาจสอนภิกษุทั้งหลายให้..พระนิสสัยมุตกลายเป็นพระเถระ พระเถระกลายเป็นพระมหาเถระ เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันจะพบว่า คำว่า “นิสสัยมุตก” เป็นศัพท์เฉพาะที่ใช้อ้างถึงพระสงฆ์ซึ่งเข้าใจความหมายได้ยาก เพราะเป็นคำที่ไม่ปรากฏใช้ในบริบททั่วไป แต่เป็นคำศัพท์ที่ปรากฏใช้ในบริบทเฉพาะ โดยเฉพาะเอกสารทางพระพุทธศาสนา เช่น หนังสือธรรมะ หนังสือวินัยมุข เป็นต้น

## 2. การเปลี่ยนแปลงด้านความหมาย (semantic change)<sup>14</sup>

คำอ้างถึงพระสงฆ์บางคำมีรูปศัพท์เหมือนกับปัจจุบัน แต่ใช้ในความหมายต่างกัน กล่าวคือ คำบางคำในสมัยสุโขทัยใช้ในความหมายกว้างกว่าปัจจุบัน ในขณะที่คำบางคำในสมัยสุโขทัยมีความหมายแคบกว่าปัจจุบัน หรือคำบางคำในสมัยสุโขทัยใช้ในความหมายตรงข้ามกับปัจจุบัน นอกจากนี้มีมิติทางความหมายอีกมิติหนึ่งคือ การที่คำในสมัยสุโขทัยบางคำมี

<sup>13</sup> นิสสัย แปลว่า ที่พักพิง, ที่พึ่ง, ที่อาศัย ใ้ว่า นิสัย ก็ได้ พระวินัยกำหนดว่าภิกษุผู้มีพรรษายังไม่ครบ 5 จะต้อง *ถือนิสสัย* คือ อยู่ในความปกครองดูแลของพระอุปัชฌาย์อาจารย์ หากมีพรรษาพ้น 5 ไปแล้วไม่ต้องถือนิสสัย เรียกว่า *“นิสสัยมุตตกะ”* (ผู้พ้นนิสสัยแล้ว) (Phra Dhamma Kittiwong, 2008)

<sup>14</sup> การเปลี่ยนแปลงด้านความหมาย มีข้อสังเกตบางประการที่น่าสนใจ คือ การเปลี่ยนแปลงด้านความหมายในงานวิจัยนี้ พบว่า คำอ้างถึงพระสงฆ์ 1 คำอาจมีการเปลี่ยนแปลงความหมายมากกว่า 1 ลักษณะ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าคำอ้างถึงพระสงฆ์ไทยมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไม่ตรงไปตรงมาและมีความซับซ้อน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงอธิบายมิติการเปลี่ยนแปลงความหมายของคำอ้างถึงพระสงฆ์ทุกลักษณะที่ปรากฏใน 1 คำ

ความหมายกลางๆ แต่ปัจจุบันมีความหมายดีขึ้น หรือคำบางคำมีความหมายกลางๆ หรือมีความหมายดี แต่ปัจจุบันมีความหมายเลวลง มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

## 2.1 ความหมายแคบเข้า

ความหมายแคบเข้า หมายถึง การเปลี่ยนแปลงความหมายของคำอ้างถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยซึ่งเดิมมีหลายความหมาย แต่ปัจจุบันมีความหมายลดลง หรือคำอ้างถึงพระสงฆ์ในสมัยสุโขทัยเดิมเคยมีความหมายกว้างใช้ในบริบททั่วไป แต่ปัจจุบันมีความหมายเฉพาะเจาะจงขึ้นหรือใช้ในบริบทที่เฉพาะเจาะจงเท่านั้น ตัวอย่างเช่น

สังฆราช /สังฆราชา	
สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
<ul style="list-style-type: none"> <li>• น. ตำแหน่งพระมหาเถระผู้เป็นใหญ่ในหมู่สงฆ์ ในสมัยสุโขทัยมีหลายพระองค์</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• น.ตำแหน่งพระมหาเถระผู้เป็นใหญ่สูงสุดในสังฆมณฑล</li> </ul> <p>(The Royal Institute, 2011)</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• มีพระองค์เดียวเป็นสกลมหาสังฆปริณายก</li> </ul>

คำว่า “สังฆราช /สังฆราชา” ในสมัยสุโขทัยเป็นคำบอกตำแหน่งพระสงฆ์ผู้เป็นใหญ่ในหมู่สงฆ์หรือเป็นประมุขแห่งคณะสงฆ์ ในสมัยสุโขทัยมีหลายพระองค์<sup>15</sup> ปรากฏเป็นคำลงท้ายราชทินนามแสดงตำแหน่ง หรือปรากฏเป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงตำแหน่งก็ได้ ตัวอย่างเช่น

(10) สารนี้พระบรมครูตีโลกติลกตริตันศีลคันธวนวาสีธรรมกิติ**สังฆราช** มหาสวามี  
เจ้า มีพุทธภูิกาดังนี้

(สท. 6 จารึกวัดป่าแดง แผ่นที่ 1 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 1-3)

<sup>15</sup> รวมไปถึงพระสังฆราชหัวเมืองใหญ่ด้วย เนื่องจากการปกครองพระสงฆ์ในสมัยสุโขทัยแบ่งการปกครองออกเป็นฝ่ายคามวาสีและอรัญวาสี แต่ละฝ่ายมีพระสังฆราชปกครองแยกจากกัน

ตัวอย่างที่ (10) คำว่า “สังฆราช” ปรากฏใช้เป็นคำลงท้ายราชทินนามแสดงตำแหน่งของพระมหาเถระผู้เป็นใหญ่ในหมู่สงฆ์ ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวถึงพระบรมครูติโลกดิลกศิริตันศีลคันธวนวาสีธรรมกิตติสังฆราชมหาสวามีเจ้า พระสังฆราชฝ่ายอริยวาสีมีคำสั่งให้เขียนขึ้น ซึ่งพระบรมครูติโลกดิลกฯ ดำรงตำแหน่งพระสังฆราช ในช่วงเวลาเดียวกับพระสังฆราชฝ่ายคามวาสีอีกพระองค์หนึ่ง นามว่า สังฆราชญาณรุจิมหาเถระ<sup>16</sup> ดังนั้นจะเห็นว่าในสมัยสุโขทัยมีพระสังฆราชหลายพระองค์แบ่งอำนาจการปกครองตามฝ่ายเป็นฝ่ายคามวาสีและอริยวาสี แต่ปัจจุบันพระสังฆราชมีพระองค์เดียว จึงมีความหมายแคบเข้า

- (11) *เบื้องสงฆ์ทั้งหลายหนคามวาสี อันมีประธานคือสังฆราชญาณรุจิมหาเถระกับไตรปิฎกมหาเถร พุทธวัชระเถร มหาอาริยพงศเถร บายาณคันธิก บาสวาทพ บาราหุล..*

(สท. 8 จารึกวัดป่าแดง แผ่นที่ 3 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 11-14)

ตัวอย่างที่ (11) คำว่า “สังฆราช” ปรากฏใช้เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงตำแหน่งของพระมหาเถระผู้เป็นใหญ่ในหมู่สงฆ์ ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวถึงพระสังฆราชญาณรุจิมหาเถร พระสังฆราชฝ่ายคามวาสีซึ่งดำรงตำแหน่งในคราวเดียวกันกับพระบรมครูติโลกดิลกศิริตันศีลคันธวนวาสีธรรมกิตติสังฆราช มหาสวามีเจ้า พระสังฆราชฝ่ายอริยวาสี ดังตัวอย่างที่ (10) ส่วนในปัจจุบันใช้ตรงกับคำว่า “สังฆราช” พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ให้ความหมายว่า “น. ตำแหน่งพระมหาเถระผู้เป็นใหญ่สูงสุดในสังฆมณฑล” ในปัจจุบันมีพระองค์เดียวเป็นสกลมหาสังฆปริณายก ทำหน้าที่ปกครองพระสงฆ์ทั้งฝ่ายมหานิกายธรรมยุติกนิกาย จินนิกายและอนัมนิกาย<sup>17</sup>

การเปลี่ยนแปลงทางความหมายของคำว่า “สังฆราช” เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันพบว่า มีความแตกต่างในแง่บริบทการใช้ ในสมัยสุโขทัยใช้แก่พระสังฆราชได้หลายพระองค์ หรือใช้ในบริบทกว้างกว่า แต่ในปัจจุบันใช้อย่างเฉพาะเจาะจงแก่พระสังฆราชพระองค์เดียวเท่านั้น ด้วยเหตุที่ว่ากรปกครองของพระสงฆ์ในสมัยสุโขทัยกับปัจจุบันมีความ

<sup>16</sup> จารึกวัดป่าแดง (แผ่นที่ 3) ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 12-13

<sup>17</sup> คณะสงฆ์จีนนิกายเป็นคณะสงฆ์นิกายมหายานของชาวไทยเชื้อสายจีน และอนัมนิกายเป็นคณะสงฆ์นิกายมหายานในประเทศไทยซึ่งสืบเชื้อสายมาจากประเทศเวียดนาม ทั้ง 2 นิกายนี้ขึ้นตรงต่อสมเด็จพระสังฆราช

แตกต่างกัน ปัจจุบันแบ่งเป็นการปกครองเป็นมหานิกายและธรรมยุติกนิกาย ทั้งสองนิกายมีสมเด็จพระสังฆราชปกครองเพียงพระองค์เดียว พระสังฆราชจะทำหน้าที่ปกครองทั้งฝ่ายมหานิกายและธรรมยุติกนิกาย ซึ่งสมเด็จพระสังฆราชในปัจจุบันพระมหากษัตริย์จะทรงแต่งตั้งจากสมเด็จพระราชาคณะองค์ใดองค์หนึ่งจากฝ่ายมหานิกายหรือธรรมยุติกนิกายก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับพระบรมราชวินิจฉัย<sup>18</sup>

**สมเด็จพระสังฆราชเจ้า**

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
● น. สมณศักดิ์ของพระสังฆราชในสมัยสุโขทัย	● น. สมณศักดิ์ของสมเด็จพระสังฆราชที่เป็นพระอนุวงศ์ตั้งแต่ชั้นหม่อมราชวงศ์ขึ้นไป

คำว่า “สมเด็จพระสังฆราชเจ้า” ในสมัยสุโขทัยเป็นคำบอกสมณศักดิ์ตำแหน่งพระสังฆราชสามัญชน ไม่ใช่พระราชวงศ์ก็ได้ ปัจจุบันใช้แก่พระสังฆราชที่เป็นพระราชวงศ์เท่านั้น ตัวอย่างเช่น

- (12) เมื่อนายพันเทพรักษากลับนาอี่แก้วและหล่อน้ำทักษิโณทกต่อหน้าพระสงฆ์ทั้งหลายหมายเป็นประธาน คือ**สมเด็จพระสังฆราชเจ้า** และมหาพรหมรัตน์และมหาวิลาส มหาเถรราชอุลเทศวันนวาสี \_\_\_\_\_ ปรชญา และมหาปรชญาเทพอันอยู่ในอา \_\_\_\_\_ สัปบุรุษทั้งหลายหมายเป็นอาทิ
- (สท. 12 จารึกวัดพระเสด็จ ด้านที่ 3 บรรทัดที่ 14-20)

<sup>18</sup> นอกจากนี้ การที่คำว่า “สังฆราช” มีความหมายแคบเข้า ผู้วิจัยมีความเห็นว่าอาจมีความเกี่ยวข้องกับแนวคิดเรื่อง “สกลมหาสังฆปริณายก” จะเห็นว่าพระสังฆราชในสมัยสุโขทัยมีหลายพระองค์ ทั้งฝ่ายคามวาสีและอรัญวาสี พระสังฆราชแต่ละฝ่ายจะมีอำนาจปกครองในฝ่ายของตนเท่านั้น แต่แต่ละฝ่ายเป็นอิสระต่อกัน ส่วนในสมัยรัตนโกสินทร์พบว่าพระสังฆราชจะใช้คำลงท้ายหรือคำแสดงตำแหน่งว่า “มหาสังฆปริณายก” หรือ “มหาสังฆนายก” ซึ่งแสดงถึงความเป็นผู้นำสงฆ์เฉพาะคณะ (เจ้าคณะ) หรือฝ่ายของตนเท่านั้น ภายหลังจึงใช้ว่า “สกลมหาสังฆปริณายก” หมายถึง ผู้นำพระสงฆ์ใหญ่ทั้งปวง หรือประมุขแห่งคณะสงฆ์ทั้งปวง ในสมัยพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลริวิวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า

ตัวอย่างที่ (12) คำว่า “สมเด็จพระสังฆราชเจ้า” เป็นคำบอกสมณศักดิ์ของพระสังฆราช ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวถึงนายพันเทพรักษาถลปนาวีแก้วให้เป็นข้าพระ แล้วจึงกรวดน้ำต่อหน้าพระสงฆ์อันมีสมเด็จพระสังฆราชเจ้าเป็นประธาน ในที่นี้สันนิษฐานว่าอ้างอิงสมเด็จพระสังฆราชจุฑาภรณ์ ศรีสังฆปริณายก สรรพมดีลภกรมเวทจารีรบพิตร ซึ่งปรากฏพระนามในจารึกหลักเดียวกัน<sup>19</sup> เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบัน คำว่า “สมเด็จพระสังฆราชเจ้า” เป็นคำบอกสมณศักดิ์ของสมเด็จพระสังฆราชที่เป็นพระอนุวงศ์ตั้งแต่ชั้นหม่อมราชวงศ์ขึ้นไป เมื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลงทางความหมายพบว่า มีความหมายแคบเข้า กล่าวคือ ในสมัยสุโขทัยใช้อ้างถึงสมเด็จพระสังฆราชโดยทั่วไปซึ่งไม่ใช่พระราชวงศ์ก็ได้ บริบทการใช้จึงกว้างกว่า แต่ในปัจจุบันบริบทการใช้แคบลง เนื่องจากความหมายมีความเฉพาะเจาะจงใช้เฉพาะแก่พระสังฆราชที่เป็นพระราชวงศ์ชั้นหม่อมราชวงศ์ขึ้นไป เรียกว่า “สมเด็จพระสังฆราชเจ้า” หากเป็นพระราชวงศ์ชั้นพระองค์เจ้าขึ้นไปจะเรียกว่า “สมเด็จพระมหาสมณเจ้า”

## 2.2 ความหมายกว้างออก

ความหมายกว้างออก หมายถึง การเปลี่ยนแปลงความหมายของคำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยซึ่งเดิมมีความหมายเดียว แต่ปัจจุบันเปลี่ยนไปมีความหมายเพิ่มขึ้นหรือคำอ้างอิงพระสงฆ์ในสมัยสุโขทัยเดิมเคยมีความหมายเฉพาะเจาะจง แต่ปัจจุบันเปลี่ยนไปมีความหมายทั่วไปมากขึ้น ตัวอย่างเช่น

### ราชบัณฑิต

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
<ul style="list-style-type: none"> <li>● น. พระสงฆ์ที่เป็นนักปราชญ์มีความรู้ทางภาษาบาลี</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● น. นักปราชญ์หลวงมีความรู้ทางภาษาบาลี (The Royal Institute, 2011)</li> </ul>
<ul style="list-style-type: none"> <li>● น. คฤหัสถ์ที่เป็นกวีราชสำนักที่มีความรู้ทางภาษาบาลี</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● น. สมาชิกองค์การวิทยาการของรัฐที่เรียกว่า ราชบัณฑิตยสถาน. (The Royal Institute, 2011)</li> </ul>

<sup>19</sup> จารึกวัดพระเสด็จ ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 4-14

คำว่า “ราชบัณฑิต” ในสมัยสุโขทัยเป็นคำบอกตำแหน่งของพระภิกษุที่เป็นนักปราชญ์มีความรู้ทางภาษาบาลี มักปรากฏต่อท้ายชื่อ/ราชทินนาม ดังตัวอย่างต่อไปนี้

- (13) ชื่อบา ไตรย กับาจารย์ผู้ทรงไตรปิฎก สงฆ์ทรงธรรมอันใส มลคล ธรรม วนวาสด้วยศีลวัตร ธรรม ปฏิบัติปรโมทัยชื่ออินทโฆรส**ราชบัณฑิต** ท่านประดิษฐาพระเจดีย์ นายภ ผู้หนึ่งชื่อบาสารัชตะ ผู้หนึ่งชื่อ บาไปริยะ  
(สท. 59 จารึกวัดบูรพาราม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 26-29)

ตัวอย่างที่ (13) คำว่า “ราชบัณฑิต” ปรากฏใช้เป็นคำลงท้ายชื่อ/ราชทินนาม แสดงตำแหน่งพระสงฆ์ที่เป็นนักปราชญ์มีความรู้ทางภาษาบาลี ในบริบทภาษาข้างต้น กล่าวถึงพระอินทโฆรส ได้รับการสถาปนาให้เป็นพระปาลิติสสะ (ผู้สารถยพระบาลี)

- (14) ท่านจึงลำดับปิฎกไตรถ้วนสำหรับภัธรรมกถิก<sup>20</sup> สององค์ องค์หนึ่งชื่อเจ้าญาณวงษ์ **ราชบัณฑิต** องค์หนึ่งชื่อเจ้าศรีวัง  
(สท. 26 จารึกวัดอโศการาม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 14-16)

ตัวอย่างที่ (14) คำว่า “ราชบัณฑิต” ปรากฏใช้เป็นคำลงท้ายชื่อ/ราชทินนามแสดงตำแหน่ง ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวถึงสมเด็จพระราชเทวีศรีจุฬาลักษณ์ ทรงจัดพระไตรปิฎกครบสำหรับแต่พระธรรมกถิก 2 องค์ คือ เจ้าญาณวงษ์ราชบัณฑิต และเจ้าศรีวัง เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบัน พบว่ามีความหมายกว้างออก กล่าวคือ ความหมายแรก ในสมัยสุโขทัย หมายถึง พระสงฆ์ที่มีความรู้ทางภาษาบาลีมีความหมายอย่างเฉพาะเจาะจงว่าเป็นพระสงฆ์ และใช้รวมทั้งคฤหัสถ์ที่เป็นกวีราชสำนักที่มีความรู้ภาษาบาลีเป็นกวีราชบัณฑิตด้วย แต่ในปัจจุบันเปลี่ยนไปมีความหมายกว้างออก คือ ไม่ระบุอย่างเฉพาะเจาะจงว่าจะเป็นพระสงฆ์หรือคฤหัสถ์ แต่หมายถึงนักปราชญ์หลวงที่เป็นอาจะจะเป็นพระสงฆ์หรือคฤหัสถ์ก็ได้ ส่วนความหมายที่หมายถึงคฤหัสถ์ก็ไม่ได้เจาะจงว่าเป็นกวีแต่ประการใด

<sup>20</sup> ธรรมกถิก หมายถึง น. เรียกพระที่เป็นนักเทศน์ผู้แสดงธรรม ว่า พระธรรมกถิก. (ป. ฒมกถิก). (The Royal Institute, 2011)

ส่วนความหมายที่สอง ในสมัยสุโขทัยหมายถึงคฤหัสถ์ที่เป็นกวีราชสำนักที่มีความรู้ทางภาษาบาลี เป็นความหมายที่เฉพาะเจาะจงว่าต้องมีความรู้ด้านภาษาบาลี แต่ในปัจจุบันมีความหมายกว้างออก ขยายบริบทหรือขอบเขตการใช้กว้างกว่า กล่าวคือ ในปัจจุบันหมายถึง สมาชิกองค์การวิทยาการของรัฐที่เรียกว่า “ราชบัณฑิตยสถาน” ซึ่งไม่ได้รับหรือเฉพาะเจาะจงว่ามีความรู้ภาษาบาลีเท่านั้น แต่รวมไปถึงวิทยาการศาสตร์อื่นๆ ด้วย ก็เรียกว่า “ราชบัณฑิต” เช่นกัน ความหมายนี้เป็นความหมายใหม่ในปัจจุบัน เนื่องจากสาเหตุที่เกี่ยวข้องกับสถาบันทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป และความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการสมัยใหม่ที่มีศาสตร์ต่างๆ เกิดขึ้นจำนวนมาก จึงเกิดการก่อตั้งหน่วยงานที่มีชื่อว่า “ราชบัณฑิตยสถาน” อันเป็นแหล่งรวมนักวิชาการระดับสูงซึ่งประกอบไปด้วยราชบัณฑิตผู้ทรงความรู้ในศาสตร์ต่างๆ อย่างมากมาย ทำให้ความหมายของคำว่า “ราชบัณฑิต” ในปัจจุบันมีความหมายกว้างออก ซึ่งขยายบริบทการใช้กว้างกว่าในสมัยสุโขทัย

**สมเด็จพระ/เสด็จพระ**

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
<ul style="list-style-type: none"> <li>● น. คำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์ของพระสังฆราชา</li> <li>● น. คำนำหน้าชื่อฐานันดรศักดิ์ของพระมหากษัตริย์ สมเด็จพระราชชนนี สมเด็จพระราชินี</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● น. ยศหรือบรรดาศักดิ์อย่างสูงของเจ้านายขุนนาง และพระสงฆ์ ใช้นำหน้าชื่อฐานันดรศักดิ์โดยกำเนิดหรือได้รับแต่งตั้ง เช่น สมเด็จพระราชินี สมเด็จพระเจ้าฟ้า สมเด็จพระเจ้าพระยา สมเด็จพระราชาคณะ</li> </ul> <p style="text-align: right;">(The Royal Institute, 2011)</p>

คำว่า “สมเด็จพระ” เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์ ในสมัยสุโขทัยใช้เป็นคำนำหน้าชื่อของพระสงฆ์ พระมหากษัตริย์ และเชื้อพระวงศ์ ตัวอย่างเช่น

- (15) ด้วยพุทธานุภาพ**สมเด็จพระ**ครุฑพ่าหมีศรีสังฆราชสังฆปริณายกคิลกรัตน มหาสวามีบรมราชา จารึกพระสุพรรณบัฏแด่พระมหาเถรนามว่าปรียทัตติ ศรีสารีบุตร  
(กท. 56 จารึกพระพุทธานุภาพ**สมเด็จพระ**ครุฑพ่าหมีศรีสังฆราช  
ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 3-4)

ตัวอย่างที่ (15) คำว่า “สมเด็จพระ” ปรากฏใช้เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์พระสังฆราช ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวถึงสมเด็จพระครูจุฬามณีศรีสังฆราชสังฆปริณายกติลกรัตน มหาสวามีบรมราชา สมเด็จพระสังฆราชสมัยสุโขทัย จารึกสุพรรณบัฏแก่พระมหาเถรสารีบุตร มีนามในสุพรรณบัฏว่า “ปริยทัศศี ศรีสารีบุตร”

(16) *เสด็จพ่อพระยาสอยเสวยราชาชนในบุรีศรีกำแพงเพชร เสด็จฤกษ์ (บุรพคุณิ  
นักษัตร) ได้ขึ้นราชาอาสน์อภิรมย์ สม กอรปคลามาสู่ อยู่เสวยโนรมย์สอดสม  
เสพย์ควรเทพชุมสนุก ปลุกใจเต็น ตื่น คลื่นประติรพ [ประ]ดา ปิยาวจารักยา  
คำเรงจา คหคือนรบดีราชอาจรรษาจิตใจแฉ่น แฉ่นสาธรวรเพิ \_\_\_ ตัฟัด  
ใจบาปปราบ\_\_สรรพสาครจรจัดด้วยกายมโนพจิปริติไสสุทธิล้ำอด ซึ่งเสด็จพระ  
มหามุนีรัตนโมลีเป็นเจ้า จรเต้าคำไหน บันดาลจิตใสศรีอติเรก อเนกจินดา  
ตั้งใจศรีทถากอรรด้วย \_\_\_ ขึ้นในสุพรรณบัฏ*

(กพ. 5 จารึกลานเงินเสด็จพ่อพระยาสอย ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 2 -  
ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 2)

ตัวอย่างที่ (16) คำว่า “สมเด็จพระ” ปรากฏใช้เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์พระสังฆราช ในบริบทภาษาข้างต้น กล่าวถึงเสด็จพ่อพระยาสอยและการเสด็จขึ้นครองราชย์ โดยกล่าวถึงเสด็จพระมหามุนีรัตนโมลีเป็นเจ้า ประธานในการประดิษฐานมอบพระรัตนธาตุที่เมืองกำแพงเพชร เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบัน คำว่า “สมเด็จพระ” มีความหมายกว้างออก เนื่องจากในสมัยสุโขทัยใช้อย่างเฉพาะเจาะจงกับบุคคลชั้นสูง โดยเฉพาะพระมหากษัตริย์ สมเด็จพระราชาชนนี้ สมเด็จพระราชาชนิ และสมเด็จพระสังฆราชเท่านั้น แต่ปัจจุบันมีการขยายขอบเขตการใช้แก่ฐานันดรศักดิ์โดยกำเนิดหรือได้รับแต่งตั้ง เช่น สมเด็จพระเจ้าฟ้า สมเด็จพระเจ้าพระยา และมีการขยายขอบเขตใช้แก่พระสงฆ์ตำแหน่งอื่นนอกจากพระสังฆราช คือ ใช้แก่สมเด็จพระราชาคณะ เช่น สมเด็จพระพุฒาจารย์ สมเด็จพระวันรัต สมเด็จพระมหามุนีวงศ์ ฯลฯ ดังนั้นคำว่า “สมเด็จพระ” จึงมีความหมายกว้างออก เนื่องจากบริบทการใช้กว้างขึ้น



### 2.3 ความหมายย้ายที่

ความหมายย้ายที่ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงความหมายของคำอ้างถึง พระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยซึ่งเดิมมีความหมายอย่างหนึ่ง แต่ปัจจุบันเปลี่ยนไปมีความหมายเป็นอย่างอื่น ตัวอย่างเช่น

<u>พระเจ้า</u>	
สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
<ul style="list-style-type: none"> <li>● น. พระพุทธเจ้า (จาริกนายศรีโยธออกบวช, จาริกวัด ข้างล้อม)</li> <li>● น. พระพุทธรูป (จาริกฐานพระพุทธรูปผ้าขาวทอง, จาริก วัดหินตั้ง)</li> <li>● น. พระสงฆ์ (จาริกฐานพระพุทธรูปนายทิตไส ฯลฯ)</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● น. พระพุทธเจ้า เช่น พระเจ้าห้า พระองค์, พระพุทธรูป เช่น ทุกแห่งห้อง พระเจ้า นั่งเนื่อง (กำสรวล), เทพผู้เป็น ใหญ่</li> <li>● น. คำนำหน้าพระมหากษัตริย์และ เจ้านาย เช่น พระเจ้ากรุงธนบุรี พระเจ้า ลูกเธอ (The Royal Institute, 2011)</li> <li>● น. พระผู้เป็นใหญ่สูงสุดตามความเชื่อของ บางศาสนา</li> </ul>

คำว่า “พระเจ้า” เป็นคำอ้างถึงที่ปรากฏในจารึกสมัยสุโขทัยเป็นจำนวนมาก ในสมัยสุโขทัยคำว่า “พระเจ้า” เป็นคำหลายความหมาย (polyseme) จากข้อมูลในสมัยสุโขทัยพบว่า “พระเจ้า” มี 3 ความหมาย ได้แก่ พระพุทธเจ้า หรือ พระพุทธรูป หรือพระสงฆ์ ในที่นี้จะยกตัวอย่างเฉพาะคำอ้างถึงพระสงฆ์ ตัวอย่างเช่น

(17) ศาสนาได้ 1965 ปี 5 เดือน พระเป็นเจ้านี้ ข้าพระพุทธเจ้าชื่อนายทิตไส หากกระทำด้วยศรัทธา ปรารถนาโพธิสมภารอันดีมีลูกหญิงผู้หนึ่งชื่อนางทองแก้ว ไว้เป็นข้าแต่จึ่งให้หั้น**พระเจ้า**ให้สืบพงคาไป

(กท. องค์กรที่ 15 จาริกฐานพระพุทธรูปนายทิตไส ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 1)

ตัวอย่างที่ (17) คำว่า “พระเจ้า” หมายถึง พระสงฆ์<sup>21</sup> ในบริบทภาษาข้างต้น กล่าวถึง นายทิตไสผู้เป็น ข้าพระ กัลปนา นางทองแก้วไว้เป็นข้าพระถือจิ้งหั้นพระสงฆ์

เมื่อพิจารณาความหมายในปัจจุบันพบว่า “พระเจ้า” มีความหมายย้ายที่ ในสมัยสุโขทัยใช้เป็นคำอ้างถึงพระสงฆ์ แต่ปัจจุบันมีความหมายเป็นอย่างอื่นซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับความหมายเดิม กล่าวคือ “พระเจ้า” ที่คนไทยคุ้นเคยและนึกถึง คือ พระผู้เป็นใหญ่สูงสุดตามความเชื่อของบางศาสนา เช่น ศาสนาอิสลาม หรือศาสนาคริสต์ มากกว่าพระเจ้าในพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ถึงแม้ว่าความหมายในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานยังคงเก็บความหมายของคำว่า “พระเจ้า” ว่าหมายถึงพระพุทธเจ้าอยู่ แต่ก็ก็เป็นความหมายที่สูญไปแล้ว เนื่องจากความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเชื่อว่าไม่มีพระเจ้า เพราะเป็นศาสนาอเทวนิยม

#### 2.4 ความหมายดีขึ้น

ความหมายดีขึ้น หมายถึง การเปลี่ยนแปลงความหมายของคำอ้างถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยซึ่งเดิมมีความหมายในทางลบหรือมีความหมายกลางๆ แต่ปัจจุบันเปลี่ยนไปมีความหมายดีขึ้น หรือการที่คำ มีศักดิ์ของคำสูงขึ้น ตัวอย่างเช่น

##### บรมครู

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
<ul style="list-style-type: none"> <li>น. พระสงฆ์</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>น. คำที่ใช้เรียกพระพุทธเจ้าโดยเฉพาะ (The Royal Institute, 2011)</li> </ul>

คำว่า “บรมครู” ในสมัยสุโขทัยเป็นคำนามสามัญ หมายถึง พระสงฆ์ ซึ่งใช้อ้างถึงพระสงฆ์เฉพาะพระสังฆราช ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(18) ภิกษุสงฆ์ผู้ใดหนอรัญญาวาสี และกระทำโบชบธรรมไชรั บางอำเพื่อ บรมครู เป็นเจ้าหากสำเร็จเองเท่า \_\_ อำเพื่อ บรมครูปรญาปติอันใดไชรั เรามืออาจละเมียด \_\_ มิได้เลย

(สท.8 จารึกวัดป่าแดง ด้านที่ 3 บรรทัดที่ 29-32)

<sup>21</sup> ในภาษาไทยถิ่นอีสานก็พบว่าคำว่า “พระเจ้า” ยังคงใช้ในความหมายว่า “พระสงฆ์” ซึ่งปรากฏใช้ในคำสอนว่า “พระเจ้าพระสงฆ์”

ตัวอย่างที่ (18) คำว่า “บรมครู” หมายถึง พระสงฆ์ ในบริบทภาษาข้างต้น กล่าวถึงพระบรมครูดีโลกติลกศีลคณธรวาสิฯ เจ้าอาวาสวัดป่าแดง ปัจจุบันคำว่า “บรมครู” มีความหมายว่า น. คำที่ใช้เรียกพระพุทธเจ้าโดยเฉพาะ เมื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลงทาง ความหมายจะพบว่ามีความหมายดีขึ้น จากเดิมที่ใช้หมายถึงพระสงฆ์ แต่ปัจจุบันใช้เรียก พระพุทธเจ้าว่า “พระบรมครู” ซึ่งเป็นพระสมัญญาที่ยกย่องพระพุทธเจ้า นอกจากนี้ยังพบว่า ระดับของคำดีขึ้นเพราะใช้แก่พระพุทธเจ้า ผู้เป็นศาสดาของพระพุทธศาสนา ดังนั้นคำว่า “บรมครู” จึงมีความหมายเปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้น

## 2.5 ความหมายเลวลง<sup>22</sup>

ความหมายเลวลง หมายถึง การเปลี่ยนแปลงความหมายของคำอ้างถึงพระสงฆ์ ไทยสมัยสุโขทัยซึ่งเดิมมีความหมายดีหรือมีความหมายกลางๆ แต่ปัจจุบันเปลี่ยนไปมีความหมาย เลวลง ตัวอย่างเช่น

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
<ul style="list-style-type: none"> <li>ส. คำที่ใช้แทนตัวผู้พูดใช้ได้ทั่วไป</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>ส. คำใช้แทนตัวผู้พูด ในปัจจุบันมักถือ กันว่าไม่สุภาพ, เป็นสรรพนามบุรุษที่ 1 (The Royal Institute, 2011)</li> </ul>

คำว่า “กู” ในสมัยสุโขทัยใช้เป็นคำสรรพนามบุรุษที่ 1 เป็นคำที่ใช้ในบริบท ทั่วไปของภาษาไม่ถือว่าเป็นคำไม่สุภาพ จากข้อมูลในสมัยสุโขทัยพบการใช้ในกรณีต่อไปนี้ คือ กรณีผู้ใหญ่ใช้พูดกับผู้น้อยซึ่งผู้นั้นคือพระสงฆ์ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

<sup>22</sup> ผู้วิจัยใช้คำศัพท์ตาม Ratanakul (2012) ว่า “ความหมายเลวลง” (Pejorative Development)

(19) เราจึงได้ไปบพ่านถึงสุโขทัย \_\_ กลอย ท่านมีพยาธิมหากัลยาณเถร แลเราจึงคิด \_\_ ในวัดป่าแดงนี้ กลอยท่านเป็นพยาธิ \_\_ ภิกษุสงฆ์ด้วยฝูงชีฝ้าขาวมามวลกันแล้วดั่งนี้ \_\_ ภูนี้ และเราจักไว้อาวาสธรรมารมณ อ้นมี \_\_ แกผู้ใดควรเป็น ฝูงภิกษุสงฆ์ทั้ง หลาย \_\_ ันนี้กว่าเจ้าภูมิได้เลย ท่านจึงว่าดั่งนี้ให้ไว้แก่ \_\_ นี้ แกผ สมกว่าทั้งหลายแล \_\_ นี้ให้พ \_\_ แทนภูอยู่สี่ห้าทวนภูอยู่นานปมิได้ จึงให้ไปบอกแก่มหาธรรมราชาผู้ภูถึงสุโขทัย

(สท. 6 จารึกวัดป่าแดง ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 19-28)

ตัวอย่างที่ (19) คำว่า “ภู” เป็นคำสรรพนามที่ผู้ใหญ่พูดกับผู้น้อย ในบริบทภาษาข้างต้นเป็นคำที่พระมหากัลยาณเถรใช้อ้างถึงตนเองในการพูดกับพระสงฆ์ที่มีอาวุสน้อยกว่าท่าน นอกจากนี้ คำว่า “ภู” ยังใช้ในการอธิษฐานหรือรำพึงกับตนเอง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(20) ส่วนภูไชรปรารถนาโพธิสมภาร เมื่อใดแลภูไปมิถึงแกโพธิสมภารแลภูเกิดมาในชาติใดๆ ก็ดี ขอภูมีปรีชญาแลสมบัติเกิดมาแก่ภูทุกๆ กำเนิด พยาธิก็อย่ามีแก่ภู อ้นหนึ่งอานิสส อ้นภูได้บวชในศาสนาพระเจ้ากิติ อ้นภูได้สร้างไว้ในศาสนาพระเจ้าดั่งนี้ก็ดี ภูก็ปลนบาบุญส่งไปแก่ครุอุปชฌาย์ พ่อแม่ผู้เฒ่าผู้แก่ญาติ แก่ท้าวแก่พระยาแก่เทพยดาทั้งหลายแลสัตว์อันไปตกนรกกิติ อ้นได้เป็นเปรตดิรัจฉานกิติ จึงได้ความสุขทุกๆ คน โพระผลอานิสสอ้นภูได้สร้างในศาสนาพระเป็นเจ้าไว้ดั่งนี้ //

(สท.11 จารึกวัดเขมา ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 10-18)

ตัวอย่างที่ (20) คำว่า “ภู” เป็นคำสรรพนามใช้รำพึงกับตนเอง ในบริบทภาษาข้างต้นเป็นคำที่เจ้าเทพูจซึ่งได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุ ใช้อ้างถึงตนเองในการอธิษฐานโดยปรารถนาจะเป็นพระมหากษัตริย์ ในปัจจุบันคำว่า “ภู” มีความหมายไปในทางลบ มีความหมายเลวลง แต่เดิมที่ใช้ได้ทั่วไปเป็นคำแทนตัวผู้พูด รวมทั้งในสมัยสุโขทัยพระสงฆ์ก็ใช้เป็นคำอ้างถึงตนเอง แต่ในปัจจุบันมีความหมายเปลี่ยนไปในทางที่เลวลง ผู้ใช้ภาษาทั่วไปมักรู้สึกว่าเป็นคำที่ไม่สุภาพ นอกจากนี้อาจพิจารณาได้ว่ามีความหมายแคบเข้าในแง่บริบทการใช้

สวามี

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
<ul style="list-style-type: none"> <li>• น. คำบอกสมณศักดิ์ของพระสังฆราช</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• ปัจจุบันตรงกับคำว่า “สามี”</li> <li>• น. คำเรียกพระภิกษุผู้ต้องอธิกรณ์ชั้นปาราชิก</li> </ul> <p>(The Royal Institute, 2011)</p>

คำว่า “สวามี” เป็นคำลงท้ายแสดงสมณศักดิ์อ้างอิงพระสังฆนายก เป็นสมณศักดิ์ชั้นรองลงมาจากพระสังฆราช (มหาสวามี) ซึ่งเป็นสมณศักดิ์ชั้นสูงของลังกาซึ่งได้รับแบบแผนการตั้งสมณศักดิ์แบบนี้มาใช้แก่พระสงฆ์ไทย ตัวอย่างเช่น

(21) มหาเถรเจ้าตนหนึ่งมีนามกรชื่อพระมหากานนท์ คันธนาวาส สวามีแต่ศรีสังฆาลย์มาประดิษฐ นี้

(สท. 59 จารึกวัดบูรพาราม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 35-37)

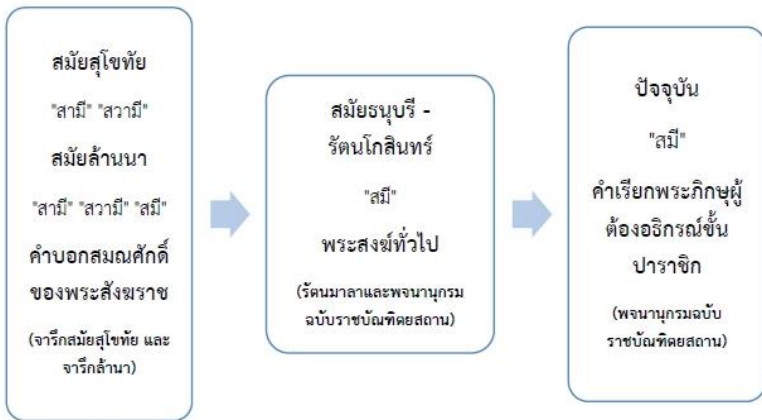
ตัวอย่างที่ (21) คำว่า “สวามี” เป็นภาษาสันสกฤต ตรงกับภาษาบาลีว่า “สามี” เป็นคำอ้างอิงพระสังฆนายก ในบริบทภาษาข้างต้นอ้างอิงมหาเถรเจ้าผู้มีนามว่าพระมหากานนท์ พระสังฆนายกจากศรีสังฆาลย์

น่าสังเกตว่าในสมัยสุโขทัยนั้น “สามี”, “สวามี”, “มหาสวามี”, “มหาสามี” เป็นคำบอกสมณศักดิ์ของพระสังฆราชถือเป็นคำสูง เช่น พระมหากานนท์...สวามี หรือ สมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีศรีรัตนลงกาที่ปมหาสามีในจารึกวัดศรีชุม สมัยสุโขทัยอยู่ประมาณพุทธศตวรรษที่ 19-20 และปรากฏในจารึกอายุใกล้เคียงกัน ซึ่งจารึกด้วยอักษรฝักขาม เช่น “สมเด็จพระมหาสามีญาณเทพ เจ้าวัดมหาพน”, “มหาสามีญาณสุนทรเจ้าวัดพระเกิด”

เมื่อเปรียบเทียบคำและความหมายที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันพบว่า คำว่า “สามี” หรือ “สวามี” ไม่ปรากฏใช้เลยในปัจจุบัน<sup>23</sup> แต่ผู้วิจัยสังเกตว่าในปัจจุบันมีคำที่ใกล้เคียงและมี

<sup>23</sup> นอกจากในความหมายอื่น เช่น สามี (น. ตัว, ชายที่เป็นคู่ครองของหญิง, คู่กับ ภรรยา หรือ ภริยา) (ป.; ส. สวามิน).

ความหมายสอดคล้องกัน คือ ใช้เรียกพระสงฆ์ซึ่งเป็นคำโบราณที่ปรากฏคำอธิบายไว้ใน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 นั่นคือ คำว่า “สมิ” ซึ่งผู้วิจัยสันนิษฐานว่า “สมิ” เดิมเป็นคำเดียวกันกับคำว่า “สามี” หรือ “สวามี” ในสมัยสุโขทัย เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านเสียง “สามี” จึงร่อนเป็น “สมิ” เหตุผลสนับสนุนที่ทำให้ผู้วิจัยมีความเห็นเช่นนี้ ถึงแม้ในจารึกสมัยสุโขทัยจะไม่ปรากฏใช้ (ปรากฏใช้แต่ สวามี หรือ สามี) แต่จากการศึกษาข้อมูลจารึกที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาในวัฒนธรรมล้านนา (จารึกล้านนา) ซึ่งมีอายุใกล้เคียงกัน ปรากฏใช้คำว่า “สมิ” อ้างถึงพระสงฆ์เช่นเดียวกัน เช่น มหาสมิญาณโพิ<sup>24</sup> เป็นต้น



ภาพที่ 1 การสันนิษฐานความหมายของคำว่า “สามี/สวามี”

ที่มา: Duangsri (2017)

อีกประการหนึ่ง เมื่อตรวจสอบความหมายของคำว่า “สมิ” ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ให้ความหมายว่า (1) [สะหมี] น. คำเรียกพระภิกษุผู้ต้องอธิกรณ์ชั้นปาราชิก (2) (โบ) น. คำใช้เรียกพระภิกษุ. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ให้ความหมายว่า สมิ น. คำเรียกพระภิกษุผู้ต้องอธิกรณ์ชั้นปาราชิก, (โบ) คำใช้เรียกพระภิกษุไม่เพียงเท่านั้นในหนังสือ "รัตนมาลา" พจนานุกรมแสดงความหมาย สมัย และที่มาของ

<sup>24</sup> มหาสมิญาณโพิ คือ นามของเจ้าอาวาสวัดป่าแดง (The Fine Arts Department, 2008, p. 524)

โบราณคดีศัพท์ของ Lausunthorn (2007) ได้ให้ความหมายและที่มาของศัพท์ว่า สมี่ (น.) คำเรียกพระภิกษุทั่วไป ปัจจุบันใช้เรียกพระภิกษุผู้ต้องอธิกรณ์ชั้นปาราชิก เช่น "พระสมี่ทรง คัมภีร์ให้แบกน้ำ" (ปาจิต น. 1448) "นิมนต์สมี่ชรัลสัมท่านสมภาร" (ขุนช้าง เสภา ต. 40 น.) "จะกล่าวถึงสมี่เพชรกับเฒ่าบ่าว" (ขุนช้าง เสภา ต. 48 น. 101) จากการให้ความหมายข้างต้น จะเห็นได้ว่า "รัตนมาลา" ได้ให้ความหมายสอดคล้องกับพจนานุกรมฉบับต่างๆ จึงสรุปได้ว่า "สมี่" เป็นคำเก่าหรือคำโบราณใช้เรียกพระภิกษุ แต่ปัจจุบันกลายเป็นความหมายไปเป็นคำที่ใช้เรียกพระภิกษุผู้ต้องอธิกรณ์ชั้นปาราชิก ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่าจากหลักฐานที่พบแต่ เดิม "สมี่" ใช้ว่า "สามี่" ต่อมาเกิดกร่อนคำให้สั้นลงเป็น "สมี่" ส่วนความหมายเดิมของคำว่า "สมี่" นั้น เดิมหมายถึง คำบอกสมณศักดิ์ของพระสังฆราช ต่อมาเกิดการเปลี่ยนแปลง ความหมายเริ่มกลายเป็นความหมายถึง พระสงฆ์ทั่วไป และในปัจจุบันความหมายเปลี่ยนไปมี ความหมายเลวลง หมายถึง น. คำเรียกพระภิกษุผู้ต้องอธิกรณ์ชั้นปาราชิก ความหมายนี้ น่าจะ เกิดขึ้นในภายหลัง แต่ไม่สามารถระบุได้แน่ชัด ดังนั้น "สมี่" จึงมีความหมายไปในทางที่เลว ลงหรือเสื่อมลง

### สรุปและอภิปรายผล

จากการศึกษาคำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยที่มีการปรากฏใช้ทั้งสิ้น 74 คำ ครอบคลุม ถ้อยคำหรือรูปภาษาที่หลากหลาย ด้านการเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์และความหมายของคำอ้างอิง พระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัย พบว่ามีการเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์ (lexical change) คือ การสูญเสียศัพท์ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) สูญศัพท์โดยสิ้นเชิง และ 2) สูญศัพท์บางส่วน ได้แก่ 2.1) สูญศัพท์ ในบริบทพระสงฆ์ แต่ยังปรากฏใช้ในบริบททั่วไป 2.2) สูญศัพท์ในภาษาไทยกรุงเทพฯ แต่ยังปรากฏ ใช้ในภาษาถิ่น และ 2.3) สูญศัพท์ในบริบททั่วไป แต่ยังปรากฏในบริบทเฉพาะ

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนการสูญเสียของคำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัย

ลำดับ	การสูญเสีย	จำนวน (คำ)
1	สูญเสียโดยสิ้นเชิง (Complete Lexical Loss)	41
2	สูญเสียบางส่วน (Partial Lexical Loss)	9
	2.1 สูญเสียในบริบทพระสงฆ์ แต่ยังคงปรากฏใช้ในบริบททั่วไป	2
	2.2 สูญเสียในภาษาไทยกรุงเทพฯ แต่ยังคงปรากฏใช้ในภาษาถิ่น	2
	2.3 สูญเสียในบริบททั่วไป แต่ยังคงปรากฏใช้ในบริบทเฉพาะ	5
	รวม	50

ด้านการเปลี่ยนแปลงด้านความหมาย (semantic change) ของคำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยเปรียบเทียบกับปัจจุบัน พบว่า มีการเปลี่ยนแปลงความหมาย 5 ลักษณะ คือ 1) ความหมายแคบเข้า 2) ความหมายกว้างออก 3) ความหมายย้ายที่ 4) ความหมายดีขึ้น และ 5) ความหมายเลวลง

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบว่า จากการศึกษาครั้งนี้การให้ความหมายคำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยส่วนใหญ่สอดคล้องกับนักวิชาการหลายคน ได้แก่ Ittaratana (1975) Sangsinchai (2016) และ Wanpok (2016) เช่น สิ่งที่ผู้วิจัยสันนิษฐานเกี่ยวกับความหมายของคำว่า “สมี” สอดคล้องกับ Sangsinchai (2016) กล่าวว่า “สามี่-สามมี่” กร่อนเป็น “สมี” เดิมใช้เรียกพระภิกษุทั่วไป ภายหลังจึงใช้เรียกเฉพาะพระภิกษุผู้ต้องอธิกรรมขึ้นปราสาท และ Wanpok (2016) กล่าวว่า คำว่า “สมี” เดิมเป็นคำสูง ย่อมาจากคำว่า “สามี่” (ผู้เป็นใหญ่) ซึ่งเป็นสมณศักดิ์ที่เราใช้ตามอย่างพระลังกาวงค์ คนที่บวชเรียนเป็น “สามี่” หรือ “สมี” ลีอกออกมาชาวบ้านยังเรียกสามี่ หรือ สมี อยู่ด้วยความเคารพนับถือ แต่ปัจจุบันกลายเป็นคำต้องห้ามไปแล้ว ใครอย่าเปลืองนำไปใช้ เป็นอันขาด



ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับความหมายของคำบางคำที่ค่อนข้างแตกต่างจากงานที่ศึกษาถ้อยคำเกี่ยวกับพระสงฆ์เดิมอยู่บ้าง เนื่องจากมีหลักฐานอื่นเพิ่มขึ้นทำให้การสันนิษฐานความหมายของคำจึงชัดเจนมากขึ้น เช่น (1) คำว่า “ปุครู” สูญศัพท์แล้วตั้งแต่สมัยสุโขทัย หลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าคำว่า “ปุครู” ได้สูญศัพท์ไปแล้วก็คือ หลังจากจารึกนครชุมก็ไม่มีพบการปรากฏการใช้อีกเลยซึ่งแสดงให้เห็นว่าศัพท์คำนี้ได้สูญไปแล้วตั้งแต่ช่วงปลายสมัยสุโขทัย เมื่อสูญศัพท์แล้วจึงมีคำใหม่คือ พระครู มาใช้แทน สอดคล้องกับ Prince Tisavarakumarn (1923, p. 8) แต่มีความเห็นต่างในประเด็นเรื่องการเข้ามาแทนของคำ “พระครู” เนื่องจาก ผู้วิจัยก็ตั้งข้อสังเกตว่า คำว่า “พระครู” เข้ามาใช้แทน “ปุครู” ในสมัยสุโขทัยจริงหรือไม่ เนื่องจากในจารึกสุโขทัยที่ผู้วิจัยศึกษาไม่ปรากฏคำว่า “พระครู” นอกเหนือจากในพงศาวดารเหนือเท่านั้น (2) คำว่า “สมเด็จ” ปรากฏใช้อ้างถึงพระสงฆ์ และนำหน้านามกษัตริย์แล้วตั้งแต่สมัยสุโขทัย มิใช่เริ่มมีในสมัยอยุธยา ต่างจาก Prince Tisavarakumarn (1923, p. 18)

อย่างไรก็ตามข้อสันนิษฐานที่เกี่ยวกับความหมายของคำอ้างถึงพระสงฆ์ ที่มาของคำ และข้อสันนิษฐานอื่นๆ ที่ปรากฏในบทความนี้เป็นการสันนิษฐานจากข้อมูล หลักฐานต่างๆ ชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิที่หามาได้ หากในอนาคตมีหลักฐานอื่นมาสนับสนุนหรือโต้แย้งข้อสันนิษฐานเหล่านี้ก็อาจเปลี่ยนแปลงได้เช่นกัน

## เอกสารอ้างอิง

- Chutma, B. (2002). *Kham komorotang, komoroteng nai silacharuk* [Word “komorotang”, “komoroteng” in stone inscription]. Retrieved from <http://newtdc.thailis.or.th/docview.aspx?tdcid=20979>
- Duangstri, E. (2017). *Kansuksa priapthiap kham ang thung phra song Thai samai sukhothai kap patchuban* [A Comparative Study of Reference Terms for Buddhist Thai Monks in The Sukhothai Period and The Present] (Master’s thesis, Chulalongkorn University).
- Ittaratana, C. (1975). *Kanchai kham læ samnuan samai sukhothai priapthiap kap phasa nai samai patchuban* [A Study of Thai Words and Idiomatic Expressions in The Sukhothai Period] (Master’s thesis, Chulalongkorn University).
- Lausunthorn, N. (2007). *Rattanamala photchananukrom sadæng khwammai samai læ thima khong boranik sap* [Rattanamala [Dictionary of Meanings and The Origins of Thai Words and Phrases]. Bangkok: lai kham
- Phra Dhamma Kittiwong. (2008). *Photchananukrom phua kansuksa phutthasak kham wat* [Dictionary for Buddhism Study Kham Wat]. Bangkok: thammapha læ sathaban banlu tham
- Phra Maha Sa-nga Tirasangvaro. (2010). *Theraphisek: phithi yok yok samanasak phra song nai lanna* [Theraphisek: Praise Ceremony of Monastic Rank in Lanna]. Chaing Mai: Moradok lan na.
- Phya Anuman Rajadhon. (1972). *Niruktisat* [Etymology]. Bangkok: khang witthaya.
- Prachum sila charuk phak thi pæet charuk sukhothai*. (2005). [Stone Inscription No. 8, Sukhothai Inscription]. Bangkok: Khana Anukammakan fai chattham nangsur.

- Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre. (2006). *Thankhomun charuk nai prathet Thai* [The Inscriptins in Thailand Database]. Retrieved from <http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/index.php>
- Prince Tisavarakumarn, the Prince Damrong Rajanubhab. (1923). *Tamnan khana song* [Legend of Buddhist Monks]. n.p.: rongphim phiphantha thanathon.
- Punnohok, T. (2010). *Wiwatthanakan phasa Thai læ aksøn Thai* [History and Development of Ancient Thai Scripts] Bangkok: Chulalongkorn University.
- Ratanakul, S. (2012). *Attha sat buangton* [Introduction to Semantics]. Nakhon Pathom: Mahidol University.
- Sangsinchai, T. (2016). *Bali wan la kham samiphak - sawamiphak* [Bali Daily Word Samiphak - Sawamiphak]. Retrieved from <https://www.facebook.com/tsangsinchai/posts/1047225488704521>
- Suk-ueng, D. (2005). *Kan pokkhong khana song kap phatthanakan samanasak læ phatyot rawang Pho.So. songphansirojisisipha - songphansirojhasipha* [The Sangha Administration and The Development of Samanasak and Padyot During 1902 - 1912]. (Master's thesis, Srinakharinwirot University).
- The Fine Arts Department. (2008). *Charuklanna phak song lem nung changwat Chiang Mai Lampang Lamphun læ Mæhongson* [Lanna Part 2 Series 1 Chiang Mai Lampang Lamphun and Mæhongson]. Bangkok: Chamra prawattisat Thai committee.
- The Royal Institute. (1982). *photchananukrom chabap ratchabanthittayasathan Pho.So. Songphanharoyisipha* [Royal Institute Dictionary B.E. 2525]. Bangkok: Nanmeebooks.

- The Royal Institute. (1999). *Photchananukrom chabap ratchabanthittayasathan Pho.So. songphanharoisipsong* [Royal Institute Dictionary B.E. 2542]. Bangkok: Siriwattanainterprint.
- The Royal Institute. (2011). *Photchananukrom chabap ratchabanthittayasathan Pho.So. songphanharoihasipsi* [Royal Institute Dictionary B.E. 2554]. Retrieved from [www.royin.go.th/dictionary](http://www.royin.go.th/dictionary)
- Wanpok, S. (2016). *Diathi* [tirthika]. Retrieved from [http://daily.khaosod.co.th/view\\_news.php?newsid=TUROaWRXUXdOakkyTVRJM U9RPT0=&sectionid=TURNd053PT0=&day=TWpBeE5pMHhNaTB5Tmc9PQ== view\\_news.php?newsid=TUROaWRXUXdOakkyTVRJM U9RPT0=&sectionid=TURNd053PT0=&day=TWpBeE5pMHhNaTB5Tmc9PQ==](http://daily.khaosod.co.th/view_news.php?newsid=TUROaWRXUXdOakkyTVRJM U9RPT0=&sectionid=TURNd053PT0=&day=TWpBeE5pMHhNaTB5Tmc9PQ== view_news.php?newsid=TUROaWRXUXdOakkyTVRJM U9RPT0=&sectionid=TURNd053PT0=&day=TWpBeE5pMHhNaTB5Tmc9PQ==)